

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA

EKONOMICKÉ MYŠLENÍ V DÍLE JANA AMOSE
KOMENSKÉHO

Bakalářská práce

Autor: Pavel Zádrapa

Vedoucí práce: doc. Mgr. Pavla Slavičková, Ph.D.

Olomouc 2020

Prohlášení

Místopřísežně prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma: „*Ekonomické myšlení v díle Jana Amose Komenského*“ vypracoval samostatně pod odborným dohledem vedoucího práce a uvedl jsem všechny použité podklady a literaturu.

V Olomouci dne

Podpis

Chtěl bych tímto poděkovat vedoucí práce doc. Mgr. Pavle Slavičkové, Ph.D., která mi nejenom pomohla vybrat velmi naplňující téma, ale také mě vyvedla z mnohých labyrintů, kterými jsem procházel v čase tvůrčího procesu.

Obsah

Úvod.....	5
1. Stěžejní díla Komenského ekonomického myšlení	8
2. Komenského ekonomika.....	11
3. O majetku a hodnotách	20
4. Práce, zaměstnání.....	25
5. Monopoly a oligopoly.....	31
6. Lichva	34
7. Umění bohatnout.....	37
8. O chudobě	40
9. Ekonomické myšlení v díle a v životě.....	45
Závěr	47
Summary	49
Seznam pramenů a literatury.....	51

Úvod

Motivem k výběru tématu bakalářské práce byl můj zájem o duchovní osobnosti evropské historie a historii jako takovou. Chtěl jsem provést rozbor textů nějakého evropského velikána a podívat se na jeho dílo optikou jiné disciplíny, než bývá běžně zvykem. Tak jsem se dostal k Janu Amosovi Komenskému a mohl jsem prozkoumat jeho texty pedagogické, všenápravné, sociální, filozofické či teologické z pohledu ekonomie, tedy hledat v nich ekonomické myšlenky.

Práce je členěna do kapitol podle ekonomických témat, která lze v Komenského díle najít. První kapitola charakterizuje a přibližuje díla, která budou rozebrána v hlavní části práce. Poslední kapitola řeší to, jakým způsobem mohou ekonomické myšlenky souviset s jeho osobním životem. V pasážích, u kterých to bylo možné, doplňuji srovnání s myšlenkami významných osobností patřících zejména do období reformace.

Domnívám se, že zkoumání vývoje ekonomického myšlení v historii může být důležitým obohacením společenských i ekonomických studií. Navíc tyto poznatky mohou posloužit pro srovnání se současným stavem myšlení naší společnosti. V hlavní části práce se budeme zabývat otázkami na ekonomické myšlení Komenského. Jakým způsobem vnímá roli hospodaření státu, města či jednotlivce? Jaký má být správný hospodář? Jak pracovat efektivně? Jakým způsobem řídit ostatní nebo sebe sama? Těmito otázkami se budeme zabývat v kapitole druhé. Ve třetí kapitole odkryjeme Komenského myšlenky týkající se majetku a hodnot. Budeme se ptát, jak velký majetek je dobré mít nebo jak s velkým majetkem zacházet. Co by si měl člověk osvojit, aby spravoval svůj majetek správně? Jakým způsobem Komenský argumentoval a na co se odkazoval? Čtvrtá kapitola bude zaměřena na práci. Budeme hledat, co pro něj práce znamená a jakým způsobem má být vykonávána. Budeme se zabývat nešvary, které se mohou dít ve vztahu k práci nebo k obchodu, ať už námořnímu, nebo vnitrozemskému. Stranou nezůstanou ani rady, jak zbohatnout, problém lichvy nebo korupce. Chudobou se budeme zabývat v předposlední kapitole. Uvedeme Komenského kritiku soudobých poměrů i rady, kterými chtěl utrpení ve světě alespoň zmírnit. Také se dotkneme situace, kdy někdo zůstane sám a tuto samotu může využít ke službě potřebným, v tomto kontextu chudým. V poslední kapitole rozvedeme, jakým způsobem Komenského ekonomické myšlení souviselo s jeho reálným životem. Jestli bylo podmíněno jeho životními osudy a do jaké míry, či nikoliv.

Vzhledem k povaze a abstraktnosti tématu, které je na pomezí ekonomického myšlení, historie a filozofie, se jedná o práci teoretického charakteru.¹

Jak shrnuje Pavel Floss, Komenský toužil po sociální a politické spravedlnosti. Chtěl, aby každý jedinec budoval světové společenství, kde nebude nikdo utiskován, kde nebude potlačována svoboda a duchovní dobra budou upřednostňována před dobry materiálními.² Podle Jiřiny Popelové jsou Komenského všenápravné snahy „(...) *hymnus víry v budoucnost lidstva spojený s naléhavou výzvou ke všem, aby ji svým úsilím připravovali*.“³ I proto jsem se rozhodl zvolit naraci v přítomném čase. Doufám, že takto přiblížím dnešnímu čtenáři Komenského myšlenky svěžeji.

Jan Amos Komenský je asi jediná ranně novověká osobnost, o které vznikla samostatná věda nazývaná Komeniologie, kterou založil slovenský historik Ján Kvačala. V současné době je hlavním výzkumným pracovištěm komeniologie Oddělení pro komeniologii a intelektuální dějiny raného novověku Filozofického ústavu Akademie věd České republiky.⁴ Kromě toho se na život a dílo Jana Amose Komenského specializují i další česká pracoviště, mimo jiné Muzeum Komenského v Přerově⁵ a Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského v Praze⁶. Studie o Komenském vychází ve specializovaných časopisech, jako jsou *Acta Comeniana*⁷ nebo *Studia Comeniana et historica*⁸ a jiných. Řada odborných článků a monografií vychází neustále na dalších místech. Ekonomickému myšlení Jana Amose Komenského se u nás primárně věnoval ve své *Ekonomii dobra a zla* Tomáš Sedláček, avšak nedotýká se některých důležitých myšlenek a čerpá z menšího množství zdrojů. Následující text vychází z původních děl Komenského a dále z prací zejména Jana Kumpéry, Pavla Flosse, Jana

¹ ECO, Umberto. *Jak napsat diplomovou práci*. Olomouc: Votobia, 1997. Velká řada (Votobia), s. 33.

² KOMENSKÝ, Jan Amos. *Poselství J.A. Komenského současné Evropě*. Brno: Soliton, 2005, s. 25.

³ POPELOVÁ, Jiřina. *Jana Amose Komenského cesta k všenápravě*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958, s. 395.

⁴ Oddělení pro komeniologii a intelektuální dějiny raného novověku. In: *Filosofický ústav Akademie věd České republiky* [online]. [cit. 2020-05-05]. Dostupné z: <http://www.flu.cas.cz/cz/pracovnici/vedecke-utvary/75-oddeleni-pro-komeniologii-a-intelektualni-dejiny-raneho-novoveku>.

⁵ *Muzeum Komenského v Přerově* [online]. [cit. 2020-05-05]. Dostupné z: <http://www.prerovmuzeum.cz/>.

⁶ *Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského* [online]. [cit. 2020-05-05]. Dostupné z: <https://www.npmk.cz/>.

⁷ *Acta Comeniana* [online]. [cit. 2020-05-05]. Dostupné z: <http://komeniologie.flu.cas.cz/cz/acta-comeniana/acta-comeniana>.

⁸ *Studia Comeniana et historica* [online]. [cit. 2020-05-05]. Dostupné z: <https://www.mjakub.cz/studia-comeniana-et-historica?idm=43>.

Polišenského či Jiřiny Popelové. Kladu si za cíl více odkrýt a ozřejmit Komenského myšlení z pohledu ekonomie.

1. Stěžejní díla Komenského ekonomického myšlení

Pro naplnění cílů práce byly vybrány především čtyři texty Komenského. Ostatní zdroje nebyly zkoumány, protože jsou jiné povahy, ať už pedagogické, náboženské či přírodovědné. Předtím, než se pustíme do rozboru Komenského ekonomického myšlení, je třeba seznámit se se stěžejními díly, která nám k tomuto poslouží. Nejrelevantnější zdroje, vyskytující se v této práci jsou rázu sociálního a všenápravného. *Obecnou poradou o nápravě věcí lidských* jsem vybral, protože tvoří nejucelenější část Komenského tvorby. Týká se nápravy společnosti. *Labyrint světa a ráj srdce* a *O sirobě* jsem zařadil, neboť jsou to útěšné spisy, které byly odrazem depresivní nálady stavovského povstání, zároveň jsou plné povzbuzení a naděje v konečné vítězství Boží spravedlnosti.⁹ Dílo *Listové do nebe, v kterýchž chudí a bohatí před Kristem žaloby a stížnosti na sebe vedou*, zahrnu také do rozboru, protože bylo napsáno před stavovským povstáním, ale svojí povahou je velmi podobné výše zmíněným spisům. Pojďme si říci o těchto dílech více.

Obecnou poradou se Komenský zabýval v posledních letech svého života. Došel k názoru, že pro obnovu světa nestačí pouze reforma mládeže, o kterou se snažil například v díle *Opera didactica omnia (Veškeré spisy didaktické)*. Myšlenkovou osnovu *Obecné porady* promyslel někdy v letech 1644–1645. Výchova je stále stěžejním tématem, avšak Komenský jde dál a volá po napravení lidských věcí, jako jsou politika, náboženství a vědění. Termínem politika mínil správu státu, města, rodiny i záležitostí jednotlivce.¹⁰ Podle Jana Kumpéry je *Obecná porada* vyjádřením celoživotního úsilí Komenského o nápravu člověka, společnosti a světa. Projevil se v ní jako teolog, historik, filozof, politický teoretik, ale předně jako vychovatel a reformátor lidstva.¹¹ Ze sedmidílného nedokončeného monumentálního díla se stihly za Komenského života vydat pouze první dva díly. Je to jakýsi komplexní návrh, jak vybudovat světovou společnost, která bude žít v míru a bude řízena moudrými lidmi ku prospěchu všech. Toto dílo obsahuje vše zásadní z Komenského prací. Nejobsáhlejší knihou je *Pansofie*, která dobře shrnuje Komenského

⁹ KUMPERA, Jan. *Jan Amos Komenský: poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992, s. 307.

¹⁰ MOUT, M. E. H. N. a Josef POLIŠENSKÝ. *Komenský v Amsterodamu*. Praha: SPN, 1970, s. 113.

¹¹ KUMPERA, Jan. *Jan Amos Komenský*, s. 224.

filozofii.¹² Částí *Pansofie* je také kapitola s názvem „*Ekonomika*“, které se budeme obsáhle věnovat v další kapitole.

Ačkoliv obsahuje *Obecná porada* mnoho utopických rysů, může tento program sloužit jako jakýsi referenční bod nebo ideál, kam by dlouhodobě mělo lidstvo směřovat, a zároveň by se mělo ptát, jestli se skutečně ubírá správným směrem k pravému lidství.¹³

Dalším dílem, kterým se budeme zabývat, je působivý útěšný spis *O sirobě*. Dokončen byl v roce 1624 a je členěn do 18 kapitol. Komenský zde definuje „*sirobu*“, vysvětluje její příčiny a její různé podoby. Důležité je si uvědomit, že v díle nepojednává pouze o sirobě sirotků, tedy dětí, které na světě zanechali jejich zesnulí rodiče. Komenský udílí rady vdovcům a vdovám, rodičům i dětem, poddaným i pánům, prostým věřícím i kněžím, jak se vypořádat se sirobou. Nejhorší siroba je podle Komenského ta, kdy člověk ztratí Boha, tedy nemá potřebnou víru a mravní sílu bojovat se zlem.¹⁴ Je třeba mít na paměti, že Komenský v tomto díle používá termín siroba jako označení pro ztrátu nebo samotu poté, co někoho ztratíme.

Třetím dílem, které patří nepochybně mezi skvosty českého jazyka, je *Labyrint světa a ráj srdce*. Vznikl roku 1623 v Brandýse nad Orlicí, kde se Komenský ukrýval, protože byl pronásledován katolíky. Labyrint – bludiště je zde užito jako symbol hledání. V pozdně renesanční a manýristické kultuře se vyskytoval běžně. Také alegorický námět pouti byl v renesanční i barokní literatuře rozšířený. Tyto motivy poskytly Komenskému živnou půdu pro hlubokou kritiku společnosti.¹⁵

Poutník, sám Komenský, nenachází nikde své místo. Všude spatřuje pouze lži, podvody a polopravdy. Jeho průvodci mu chtějí nasadit brýle mámení, aby viděl lži jako pravdu a v ošklivosti viděl krásu. Na krk dostává uzdu všetečné a neuspokojitelné povahy, která ho nutí do nových, ale marných dobrodružství za poznáním. Brýle mámení se skládají z obroučky, což je Zvyk, a skla, což je Domnění. Průvodci mu je ale nasazují nakřivo, a tak může koutkem oka vidět pravý stav věcí a také všechny klamy ve světě.¹⁶

¹² RYČOVSKÝ, Ivan. *Comenius known and unknown: Komenský známý neznámý*. Přeložil Ivan RYČOVSKÝ. Uherský Brod: John Amos Comenius Museum, 2018, s. 65.

¹³ RYČOVSKÝ, Ivan. *Comenius*, s. 67.

¹⁴ KUMPERA, Jan. *Jan Amos Komenský*, s. 272.

¹⁵ Tamtéž, s. 256.

¹⁶ FLOSS, Pavel. *Jan Amos Komenský: od divadla věcí k dramatu člověka*. Ostrava: Profil, 1970, s. 66.

Labyrint končí druhou částí, kdy zdrcený poutník utíká ze zkaženého města a dějová linie se mění v náboženský traktát. Poutníkovi se zjevuje Kristus, který mu ukazuje pravé hodnoty¹⁷ a posílá ho zpátky do světa již s poněkud optimističtější vyzněním: „Nyní jdi, můj milý, a stůj ve svém údělu až do smrti a užívej si s radostí potěšení, k němuž jsem tě sem přivedl.“¹⁸

Posledním zdrojem k našemu přemýšlení budou *Listové do nebe*. Toto dílo je nejstarší v porovnání s výše zmíněnými, bylo napsáno v letech 1618–1619. Zde se Komenský, tehdy jako mladý duchovní správce, pokouší o vyřešení staré filozoficko-teologické otázky: Jak je možné, že dobrý, spravedlivý a všemohoucí Bůh dopouští útisk a bezpráví?¹⁹ Po tom, co se stává Komenský správcem bratrského sboru ve Fulneku, musel často řešit problémy, které vyvěraly z nerovnosti mezi chudými a bohatými. Díky přemýšlení o této nerovnováze vzniká spisek *Listové do nebe*. Chudí i bohatí si zde pomocí dopisů adresovaných Kristu stěžují na své problémy. Zejména z dopisů chudých je možné vycítit tvrdou kritiku Komenského doby.²⁰ Jejich spor nakonec musí rozhodnout až poslední soud, a to podle jejich skutků. Ve třetím dopise jsou bohatí důrazně nabádání Kristem k nápravě. Bohatí však odmítají podíl na zodpovědnosti za osud chudých. Podle nich tkví příčiny jejich bídy v lenosti a nedostatku pracovitosti. Posledním Kristovým listem je nastolen jakýsi kompromis, vyzývá, aby se bohatí i chudí snášeli, byli trpěliví a milosrdní k sobě navzájem.²¹

Tolik ke stěžejním zdrojům, které použijeme k rozboru. V dalších kapitolách si pomocí myšlenek z těchto děl nastíníme, jakým způsobem Komenský uvažoval o ekonomických fenoménech své doby. V poslední kapitole budeme řešit, jestli měly jeho životní osudy s jeho myšlenkami nějakou souvislost a jestli se nějak vyvíjely v průběhu života.

¹⁷ KUMPERA, Jan. *Jan Amos Komenský*, s. 257.

¹⁸ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Labyrint světa a ráj srdce: v jazyce 21. století*. Žandov [Chlumec u Ústí nad Labem]: Poutníkova četba, 2010, s. 156.

¹⁹ KUMPERA, Jan. *Jan Amos Komenský*, s. 261.

²⁰ FLOSS, Pavel. *Jan*, s. 52.

²¹ KUMPERA, Jan. *Jan Amos Komenský*, s. 262.

2. Komenského ekonomika

Zatímco v současnosti je ekonomika chápána nejčastěji jako hospodaření nějakého subjektu (například organizace) a souhrn jeho výsledků,²² Komenský ji v rámci paradigmatu své doby vnímal jinak. S velkou pravděpodobností používal tento pojem ve smyslu hospodárnosti nebo také uspořádanosti či šetrnosti.²³ Pojmy, které používal Komenský mohou být často velmi blízké našim soudobým ekonomickým pojmům. Nicméně je důležité si uvědomit, že v době Komenského neexistovalo žádné konkrétní vymezení těchto termínů a bude tedy možná docházet k překryvům, avšak pro zasvěcení do problematiky bylo nutné tyto pojmy nějakým způsobem zařadit. Otázkou této kapitoly proto je, jak Komenský definuje ekonomiku a jaké dovednosti či disciplíny s ní spojuje. Nejdetailněji se Komenský o tomto fenoménu vyjádřil v *Obecné poradě o nápravě věcí lidských*. Co tedy pojmem „ekonomika“ myslel?

Ve zmíněné *Obecné poradě* přiřazuje Komenský na prvním místě pojmu ekonomika tento význam: „Rozumnost při ovládnání jiných lidí, sloučených do nějakého společenství, a to nejprve v domácnosti čili rodině, takzvaná ekonomika.“²⁴ Toto pojetí je velmi podobné tomu, které vyjádřil na přelomu 5. a 4. století před naším letopočtem Xenofon, jemuž je přisuzováno první užití pojmu „ekonomika“ v díle *Oikonomikos* (tedy *Ekonomika*). Obsahuje rady, jak vést domácí hospodářství.²⁵ Na rozdíl od Xenofonta a antických autorů lze však říci, že se Komenského chápání více blíží současnému pojetí managementu, kdy se např. v soudobé definici managementu podle Jaroslava Vebera dočteme, že ho „lze nejobecněji charakterizovat jako souhrn všech činností, které je třeba udělat, aby byl zabezpečen chod organizace. (...)“²⁶ Podobně lze uvést definici řízení lidí, která říká, že to je „součást celofiremních řídicích aktivit, zaměřuje se na zajištění dynamického souladu mezi lidmi (...) a cíli dané organizace. (...)“²⁷ Můžeme tedy říci,

²² Ekonomika (Economy). In: *ManagementMania.com* [online]. Wilmington: ManagementMania's Series of Management, c2011-2016, 2018-09-27 [cit. 2020-04-27]. Dostupné z: <https://managementmania.com/cs/ekonomika>.

²³ PRAŽÁK, Josef a kol. *Latinsko-český slovník*. Praha: Nákladem České grafické Unie, 1948, s. 903.

²⁴ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, díl 2., Praha: Svoboda, 1992, s. 225.

²⁵ BLAŽEK, Jiří. *Základy ekonomie*. V nakl. Doplněk vyd. 2., opr. a dopl. Brno: Doplněk, 2002. Edice učebnic Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, s. 15.

²⁶ VEBER, Jaromír. *Management: základy, moderní manažerské přístupy, výkonnost a prosperita*. 2. aktual. vyd. Praha: Management Press, 2009, s. 19.

²⁷ Tamtéž, s. 157.

že Komenského pojetí ekonomiky se více než jejímu současnému významu blíží pojetí jiných činností, které zaštiťují dnešní definice managementu a řízení lidí.

Co se týče pojmů, jako jsou rodina, obec a království, o kterých se Komenský zmiňuje ve výše uvedené definici, jedná se podle něho o sdružování za účelem vzájemné pomoci a potěchy.²⁸ Komenský vysvětluje, proč je to tak zařízeno. Říká, že v lidském společenství musí být jedni nadřízení a druzí podřízení. Jelikož všichni nejsou schopni vládnout, musejí být ovládáni. I v případě, že by uměli všichni lidé vládnout, tak v rámci zachování pořádku je třeba pověřit vládnutím jen jednotlivce nebo několik osob. Komenský dodává, že úloha nadřízeného nespočívá v ničem jiném než v službě jiným.²⁹ Pokud bychom přijali paralelu v souvislosti s předchozí definicí managementu a řízení lidí, mohli bychom říci, že zde Komenský dává instrukce, jakým způsobem disciplíny vykonávat. Přidává k tomu perspektivu ovládaného, rovněž i příslušné požadavky na ovládané. Také uvádí zásady, které je třeba podle něj dodržovat: Nadřízený nemá zahálet, ale má být svižný a ze všech nejpracovitější. Má být příkladem a povzbuzením pro ostatní a poskytováním pomoci má strhávat i ostatní. Nadřízený má všechny poučovat slovem i příkladem o jejich povinnostech. Podle Komenského by měly být rozumné obě strany. Ať už se jedná o toho, kdo vládne, nebo o ovládaného.³⁰ „(...) vládnoucí má vědět, co, čím a jak je třeba dělat, zatímco ovládaný co, čím a jak je třeba poslouchat.“³¹ Komenský se o tomto vztahu krátce zmiňuje i v *Labyrintu světa a ráji srdce*. Zde chválí zbožné křesťany, kterým se dostalo té cti, že vládnu druhým a nazývají se vrchností a že se ke svým svěřeným poddaným chovají tak, jako se obvykle chovají rodiče k vlastním dětem, tedy s láskou a péčí. Poutník dále vidí, že zbožní poddaní se snaží být poddaní nejen slovem, ale i skutkem. Těm, které dostali za představené, prokazují úctu a poslušnost slovy, skutky i myšlením, ať už jsou jakékoliv povahy.³²

U Jana Kalvína najdeme podobné rady. Nabádá ty, kteří řídí podřízené „(...) ať oni mají péči o svůj lid, ať dávají průchod právu a zachovávají obecný mír a pokoj, ať jsou dobrým lidem ochranou a ať trestají zlé. Nechat spravují všechno tak, jako by měli

²⁸ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Obecná porada*, díl 2., s. 225.

²⁹ Tamtéž, s. 225-226.

³⁰ Tamtéž, s. 225-226.

³¹ Tamtéž, s. 226.

³² KOMENSKÝ, Jan Amos. *Labyrint*, s. 151.

*klásti počet ze svého úřadování Bohu, svrchovanému Králi a Soudci*³³ Komenský píše „(...) *a jedině Bůh je vyšší než on.*“³⁴ Jan Kalvín tedy také podobně jako Komenský akcentuje podřízenost člověka, který řídí druhé a je řízen druhými, před Bohem. O vztahu řízeného a řídicího Kalvín říká, že se služebníci mají osvědčit tím, že budou pilní ve službě a poslušní k pánům. Nebudou sloužit naoko, ale stejně tak, jako by sloužili Bohu. Páni ať nejednají se služebníky svévolně a tvrdě a nesuzují je přílišnou drsností. Ať s nimi nejednají opovržlivě, ale ať je mají za bratry a spoluslužebníky téhož Pána, který je v nebesích. Podle tohoto měřítko ať si každý rozmyslí, co je povinnost jeho stavu vůči bližnímu a co je povinen na jeho místě dělat, a tak ať také dělá.³⁵ Můžeme upozorovat jistý důraz na vzájemnou soudržnost osob ve společenství a všeobecnou uvědomělost. Komenský instruuje řídicího a radí mu, že jestli chce, aby někdo udělal to, co mu nařizuje, ať mu ukáže pouze co, proč a jak má udělat, a on poslechne. Pokud je člověkem, musí uznat pravdu a chtít dobro.³⁶ Komenský shrnuje, že si oba subjekty mají sloužit navzájem, a to představení radou a podřízením poslušností.³⁷

Další rady směřují na vládnoucího s ohledem na metodiku řízení. Pokud tedy chce někdo pověřit člověka nějakými úkoly, musí mu nejprve ukázat účel toho, co mu bude ukázáno. Účel má být užitečný, příjemný nebo důstojný. Je nutné mu k tomu poskytnout prostředky a poučení o tom, jakým způsobem má postupovat. Pokud tyto zásady řízení pochopí, bude poslouchat a všechno se bude vyvíjet zdárně, klidně a radostně kupředu. Na druhou stranu od vládnoucího se vyžaduje, aby uměl, chtěl a byl schopen vládnout. Je totiž nezbytné, aby ten, kdo přijímá povinnost vládnout druhým, věděl, co má dělat, přál si to, co se je třeba dělat, a aby mohl zaručit, že mu nebudou chybět síly a schopnosti. Vědění je nezbytné, neboť bez něho není možné vládnout.³⁸

Komenský argumentuje také Augustinovým názorem. Domnívá, že nejlépe vystihl ideální způsob správy obce a sice: „*Sloužit si navzájem, a to představení radou, podřízením poslušností.*“³⁹ Komenský k tomu dodává, že lidem se tedy nemá vládnout

³³ KALVÍN, Jan. *Instituce učení křesťanského náboženství*. Praha: Komenského evangelická fakulta bohoslovecká, 1951, s. 44.

³⁴ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Obecná porada*, díl 2., s. 201.

³⁵ KALVÍN, Jan. *Instituce*, s. 44.

³⁶ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Obecná porada*, díl 2., s. 229.

³⁷ Tamtéž, s. 226.

³⁸ Tamtéž, s. 226.

³⁹ Tamtéž, s. 226.

prostřednictvím nařízení, ale prostřednictvím doporučení, která lidé přijímají od svých nadřízených, kteří jsou jakoby na hlídce.⁴⁰

Vládnoucí bude umět vládnout, pokud bude pečovat o všechny svěřené záležitosti, jestliže bude schopen všechno rozčlenit a uspořádat do určitých skupin, začínaje u sebe a konče na nejvyšší řídicí úrovni. Vládnoucí nemá vládnout nezprostředkovaně všem, ale má si podřídit jedny druhým, aby vládl všem prostřednictvím sobě podřízených vládců.⁴¹ V souvislosti s efektivním delegováním úkolů a přijetím vlády nad sebou samým se Komenský zamýšlí nad epizodou z knihy Exodus (18, 13-27)⁴² v *Obecné poradě* hned vícekrát. Jednou je to v části *Světlu Evropy*, kde zdůrazňuje, že chce-li někdo pohrdat čímkoliv, co přichází od kdoví koho a z míst mimo výsluní, ten dokazuje, že nezná způsoby, jakými jedná Bůh. Ten totiž při poskytování příležitostí k těm největším věcem používá nejjednodušších prostředků, a aby se i těm nejmoudřejším dostalo poučení a připomenutí, působí tyto věci i prostřednictvím zcela prostomyslných lidí.⁴³ „*Jitro byl Midjánec, a přesto mohl Mojžíšovi, jenž byl vzhledem ke každodenním rozhovorům v důvěrném vztahu se samotným bohem, poskytnout užitečnou radu.*“⁴⁴ Zde je důležité uvědomit si jednu podstatnou věc, dnešnímu čtenáři možná neznámou, a to je fakt, že Midjánci byli pohané⁴⁵, což vychází už z toho, že nebyli Izraelci. Komenský chce tedy zdůraznit, že ačkoliv byl Jitro pohan, tedy někdo naprosto nehodící se k tomu, aby mohl ovlivňovat řízení Božího lidu, Mojžíš se dává poučit a jeho rady jsou užitečné. Znovu se Komenský zmiňuje o této biblické pasáži přímo v *Ekonomice*: „*Mojžíš chtěl všechny záležitosti řídit sám, ale po Jitrově domluvě jmenoval své pomocníky při vládnutí. Stejně tak nemá vládce vládnout nezprostředkovaně všem (...)*“⁴⁶ Na tomto si můžeme uvědomit, jak velký důraz dával Komenský na rovnost mezi lidmi navzdory hierarchii jejich řízení a jejich stavům.

Vládnoucí bude tedy umět vládnout, jestliže bude vládnout schopně, vyrovnaně a v jednom a tomtéž duchu. K tomu, aby takovým způsobem uměl ovládat jiné musí se

⁴⁰ Tamtéž, s. 226.

⁴¹ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Obecná porada*, díl 2., s. 226-227.

⁴² *Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih) : český ekumenický překlad*. 17., (8. opr.) vyd. Přeložil Miloš BIČ, přeložil Josef Bohumil SOUČEK, přeložil Jindřich MÁNEK. Praha: Česká biblická společnost, 2009, s. 88.

⁴³ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Obecná porada o nápravě věci lidských*, díl 1., Praha: Svoboda, 1992, s. 63.

⁴⁴ Tamtéž, s. 63.

⁴⁵ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Obecná porada*, díl 2., s. 224.

⁴⁶ Tamtéž, s. 227.

nejprve naučit vládnout i být ovládán.⁴⁷ Komenský klade poměrně náročné požadavky na řídicí osobu a zároveň naráží na problém hierarchizace struktury nebo na, mohli bychom říci, delegování příkazů. S jistou nadsázkou je možné tvrdit, že jeho přístup k řízení s ohledem na dobu, v níž žil, je vcelku liberální. Podle Komenského je každý král povinen dohlížet na své provincie a správce, na všechna knížata a panstvo. Každý kníže má dohlížet na všechna svěřená panství. Každý majitel panství je povinen dohlížet na všechna svá města, vesnice a osady. Také každý správce osady, vesnice či města má za povinnost dohlížet na všechna hospodářství pod svou pravomocí. Rovněž každý hospodář má dohlížet na všechny členy své domácnosti. A posledně každý člověk je povinen dohlížet na sebe sama a na všechny své záležitosti.⁴⁸

Při dělení úkolů ve společenství, zejména pokud je velké, je podle Komenského třeba postarat se o to, aby nikdo ve společenství nebyl nečinný za předpokladu, že je naživu a je příslušníkem daného společenství. Každý má mít svůj přidělený úkol. Malé i větší děti mají pilně cvičit a zvykat si na práci, mladí pracovat, starší udílet rady a zestárlí k tomu mají připojit modlitby.⁴⁹ Komenský nikoho nevynechává a volá po zapojení všech generací do aktivit celého společenství.

O domácnosti a hospodaření v ní pojednává Komenský takto: „*Nejmenším společenstvím je domácnost, kterou řídí hospodář s hospodyní. Jim jsou podřízeni jejich synové a dcery spolu s veškerou čeledí. (...) Čeled' zase neslouží k tomu, aby hospodářský život vůbec existoval, jako spíše k tomu, aby byl lepší, to znamená ku prospěchu hospodářského života.*“⁵⁰ „*Manželství je (...) základna veškerého hospodářského života.*“⁵¹ Komenský zde vymezuje nejmenší společenství jako, mohli bychom říci, základní ekonomickou jednotku. Další pracovníky společenství, tedy čeled', nevnímá jako nezbytně nutnou k chodu domácnosti. „*Kdo má velké hospodářství, potřebuje hojnou čeled'.*“⁵² Tedy je žádoucí posoudit, jaký je stav hospodářství, a podle toho jednat.

Správu hospodářství rozděluje Komenský na tři složky. Zaprvé jsou to osoby, které tvoří domácnost, zadruhé věci, které je potřeba k chodu domácnosti, a zatřetí způsob, tzn. činnosti a povinnosti. Uvádí také výčet věcí v hospodářství, mezi které počítá

⁴⁷ Tamtéž, s. 226-227.

⁴⁸ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Obecná porada*, díl 2., s. 242.

⁴⁹ Tamtéž, s. 229.

⁵⁰ Tamtéž, s. 229.

⁵¹ Tamtéž, s. 230.

⁵² Tamtéž, s. 209.

dům a hospodářské budovy, vybavení domu, potraviny, ošacení a kuchařské náčiní. O vybavení domu píše, že každé náčiní, které je potřeba, má být připraveno, aby se práce nezastavovala, má být přiměřené svému účelu a potřebě, snadno dosažitelné a trvanlivé. Musí být také určeno místo pro každé náčiní, kde se bude v bezpečí přechovávat a odkud ho bude možné vyjmout a znovu uložit nazpátek. Podobně se má nakládat s ostatními věcmi v hospodářství.⁵³

Komenský podotýká, že při správě hospodářství je třeba dohlížet na to, aby existoval soulad mezi věcmi a pracovními úkoly a aby jedno i druhé pokračovalo dále beze zmatku. Tak jako ve státě má každý občan svůj majetek a každý majetek má svého majitele, tak také v rodině má každá věc své určené místo a místa určené věci, které jsou tam uchovávány. Stejně tak jako každý veřejný úřad má svého správce a každý občan má své úkoly, naprosto stejně je tomu tak i v rodině. Základem řádného chodu domácnosti a strážcem vytrvalosti je pečlivé rozlišení jednotlivých věcí, osob a činností.⁵⁴ Komenský se ukazuje jako velký systematik a volá po tom, aby měly všechny jednotky dobře promyšlený systém činnosti, věcí apod. Je nasnadě soudit, že tímto myslí všechny struktury obyvatelstva, neboť píše: „*Spravovat rodinu, školu, církev, království, je součástí téhož umění.*“⁵⁵ Je tedy možné výše zmíněné přístupy a rady považovat za velice obecné a široce aplikovatelné.

Není vynecháno ani pojednání o povinnostech hospodáře vůči celé rodině. Každý hospodář se má starat předně o rodinu než o bohatství. Hlavně se má dělat to, co je nejdůležitější, primárně to, co je přednější. Život má být před živobytím. Nicméně aby bylo možné pro hospodáře starat se o rodinu, musí si k tomu opatřit prostředky a peníze. Má být obratný a zralý při obstarávání životních potřeb. Když prací nebo koupí něco získá, má být obezřetný, když to bude uchovávat. Má spíše šetřit než hýřit a spíše prodávat než nakupovat. To znamená, že má prodat všechno, mimo to, co je nezbytné. Ať nekupuje všechno, co potřebuje, ale pouze to, co je nutné. Měl by si zapamatovat, kde jsou umístěny všechny jeho věci, a tedy znát všechny kouty svého domu. To proto, aby každá věc měla své místo a každému místu náležela jeho věc a aby o tom věděl on i všichni lidé v jeho domě.⁵⁶ Hospodář nesmí připustit, aby kdokoliv z jeho rodiny neměl žádné povinnosti, a sám nesmí mít v oblibě lenost. Stejně tak jako životní duch v těle člověka nikdy

⁵³ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Obecná porada*, díl 2., s. 230-231.

⁵⁴ Tamtéž, s. 230-231.

⁵⁵ Tamtéž, s. 229.

⁵⁶ Tamtéž, s. 231-232.

nezahálí. Ačkoliv nepůsobí navenek, působí alespoň vevnitř, dokonce i ve spánku. Hospodář nemá přikazovat více, než je dotýčný schopen zvládnout, ale ode všech má vyžadovat věrnost a píli. Musí také všechno sledovat a chyby opravovat, musí znát užitek všech věcí, které se mu v domě i na poli rodí nebo se utvářejí.⁵⁷ Boha at' má stále před očima jakožto původce života i všech prostředků k životu. Je důležité, aby projevoval střídmost a nezapomínal na chudé.⁵⁸

Mezi ekonomická témata Komenský překvapivě řadí i výběr manželky. Zaujímá při tom velmi pragmatický postoj. Napomíná, že je třeba vybrat manželku se třemi P. Má být pobožná, počestná a prozíravá. Pokud je to možné, pak také pěkná a peněžitá. Manželka má být prospěšná k Boží slávě, tedy být zbožná. Na druhém místě má být prospěšná v péči o majetek, proto má být hospodárná a v neposlední řadě má být prospěšná v řízení rodiny, a tudíž má mít dobré mravy a má být rozumná.⁵⁹

Komenský nevynechává ani pojednání o povinnostech pánů. Ti se mají podle něho starat o své služebnictvo, jako by to byly jejich vlastní ruce a nohy. Tedy opatřit jim stravu, ošacení, mzdu atd. Klade jim na srdce, aby odnaučili služebnictvo lenosti a zahálčivému životu a nechali je zvyknout si na námahu a pracovitost. Argumentuje tím, že líné nohy si snadno uženou podagra, tedy dnu postihující palec u nohy⁶⁰ a líné ruce chiragra, tedy dnu postihující kloubu rukou.⁶¹ Služebnictvo má být naučeno poslouchat na slovo, má mu být také odepíráno to, co mu nepatří. Podle Komenského to může znamenat například to, že mu nebudou svěřována tajemství a nebude mu prokazována stejná úcta. Toto ilustruje přirovnáním k srdci, které si nevolá nohy k poradě. Nadto mají páni vést čeled' ke svornosti a horlivosti při společném díle, ale také mají umět dopřát služebnictvu odpočinek po práci. Naopak povinností sluhů je milovat a ctít své pány a věrně vykonávat uložené práce, také přecházet nehodám a žít ve svornosti s ostatním služebnictvem.⁶²

⁵⁷ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Obecná porada*, díl 2., s. 231-232.

⁵⁸ Tamtéž, s. 231-232.

⁵⁹ Tamtéž, s. 232.

⁶⁰ Viz. Pojem podagra. In: *ABZ slovník cizích slov* [online]. Ostrava: ABZ knihy, c2005-2020 [cit. 2020-04-27]. Dostupné z: <https://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/podagra>.

⁶¹ Viz. Pojem chiragra. In: *ABZ slovník cizích slov* [online]. Ostrava: ABZ knihy, c2005-2020 [cit. 2020-04-27]. Dostupné z: <https://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/chiragra>.

⁶² KOMENSKÝ, Jan Amos. *Obecná porada*, díl 2., s. 232-233.

Nemělo by zůstat stranou, že Komenský dává velký důraz na řízení sebe sama v čase. V souvislosti se „*sebeřízením*“ uvádí Claudiánův citát, který nám poslouží k tomu, abychom si uvědomili, jak klíčový tento koncept pro Komenského asi byl: „*Teprve tehdy bude ti právem patřit všechno, až budeš moci být králem sám sobě.*“⁶³ Ohledně důležitosti správného nakládání s časem říká, že máme běžet tak, aby nám neutekl život rychleji, než ho využijeme;⁶⁴ „*Nauč nás počítat naše dny, ať získáme moudrost srdce.*“ (Žalm 90, 12)⁶⁵ Ve výše zmíněném bychom mohli nalézt jisté podobnosti s dnešním pojetím self managementu, čili s řízením sebe sama, a time managementu, řízením v čase. Spojením těchto dvou činností vzniká něco jako „*řízení sebe sama v čase*“.⁶⁶ Komenský říká, že vědět, jak využívat čas, znamená vědět, jak užívat života. Pokud má být čas života dobře vynaložen, má být vynaložen pouze na věci důležité či nezbytné. Při vážných úkolech je důležité soustředovat se na čas. Zaprvé tak, že nebude ponechán žádný čas bez práce, kromě toho, co je nezbytné udělat, aby došlo k opětovnému načerpání sil pokrmem, spánkem nebo tělesným cvičením. Zadruhé je důležité šetřit čas tím, že to, co je možné delegovat na ostatní, jim bude svěřeno, aby vyřídili. Zatřetí je třeba dokončit každou práci co nejrychleji, a to se sjednanou pomocí. Cokoliv dobré může být uděláno dnes, nemá být odkládáno na zítřek. Komenský k tomu dodává Ovidiovu radu. Ten, kdo míří k velkým věcem, ať se vyhýbá meškání. Pokud si tedy vytyčíme nějaký úkol, Komenský radí, abychom odložili všechno stranou a pustili se do plnění, opatřili si pomoc buď prosbou, nebo koupí, a hlavně nemáme dopustit, abychom byli od našeho záměru jakkoli zdržováni.⁶⁷ Jako základ sebeovládání uvádí přesnou znalost sebe samého, jakožto toho, kdo je určen k ovládnutí, tedy ovládaného.⁶⁸

Shrneme-li výše řečené, můžeme si všimnout, že Komenský spojoval ekonomiku prioritně s řízením. Vymyslel velice systematický koncept řízení, který začíná od jednotlivce, ale lze jej aplikovat i na velká společenství. Co se týče vztahu řízeného a řídicího, Komenský klade důraz na existenci vztahu a jakousi zúčastněnost všech, kdy každý ví, co, jak a proč dělat. Můžeme říci, že přichází s velice jednoduchým, ale

⁶³ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, díl 3., Praha: Svoboda, 1992, s. 35.

⁶⁴ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Obecná porada*, díl 3., s. 129.

⁶⁵ *Bible*, s. 588.

⁶⁶ HORNYCHOVÁ, Lenka. *Řízení a sebeřízení člověka v dnešní společnosti* [online]. Olomouc, 2010, [cit. 2020-04-06]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/x4o212/>. Bakalářská práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Jaromír Novák, s. 8.

⁶⁷ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Obecná porada*, díl 2., s. 133-134.

⁶⁸ Tamtéž, s. 198.

efektivním systémem řízení a péče o svěřené osoby nebo věci. Nyní se pojd'me podívat na to, co Komenský soudil o majetku a jaké hodnoty ve vztahu k němu prosazoval.

3. O majetku a hodnotách

Komenský vedle řízení svěřených věcí i osob rozvádí rovněž úvahy o majetku, potažmo o hodnotách. Budeme se ptát, zda vnímá bohatství jako negativní, nebo pozitivní fenomén. Jaké hodnoty považuje za nejdůležitější? Jakou roli přisuzuje „užitku“? Nejvíce postřehů k tomuto tématu najdeme v *Obecné poradě*. Pomocí těchto stanovisek doplněných o postřehy z ostatních rozebíraných děl nastíníme jeho názory.

„Touží-li člověk mít tolik, kolik postačuje, je to soběstačnost (...), touží-li mít více než dost, je to hrabivost, a jestliže chce méně, než je třeba, je to lenivost a tupost.“⁶⁹ Všimněme si, že Komenský nechválí ani přemíru majetku, ani nedostatek. Pojďme se zaměřit na pojem „soběstačnost“. O tomto Komenský pojednává takto: *„Soběstačnost je bohatstvím přirozenosti (...) je nejbezpečnější vydat se střední cestou, to znamená usilovat o šetrnost a vyhnout se jak skrblictví, tak marnotratnosti. Neusiluj o nadměrné bohatství a netrap se s jeho hromaděním. Zároveň ho nemoudře neodmítej a nerozhazuj, ale buď šetrný (...), sama šetrnost bude tvým pokladem.“⁷⁰* Je možné pozorovat zdůraznění bohatství nikoliv jako materiální hodnoty, ale duševní. Předpokládejme, že Komenský zde upřednostňuje jakousi charakterovou hodnotu nebo kvalitu nad výtěžkem při užívání této schopnosti. Jde tedy ke kořenům správného jednání. Můžeme se soudit, že kořen pravého bohatství je u Komenského zapsán takto: *„I. Hledej spíše pramen než stružku, spíše Boha než bohatství. II. Z tohoto pramene si uprav svou práci přítok do své zahrady. III. S tím, co přitéká, se spokoj a vděčně toho užívej - -“⁷¹*

Vrátíme-li se k hrabivosti, zjistíme, že jí Komenský přisuzuje negativní význam a nešetří slovy kritiky. Podle něj bezuzdná touha po majetku plodí hrabivost. Je to neukojitelné zlo, protože hrabivci nebude bohatství nikdy stačit. Přitom se bojí, že mu bude chybět to nejnutnější, a tudíž bude dovolenými i nedovolenými způsoby usilovat o zbohatnutí. Ačkoliv má mnoho peněz, skříň přelplněnou oblečením a úložné prostory napěchované cennostmi a rozmanitou výbavou, bojí se nedostatku a uprostřed hojnosti zažívá chudobu.⁷² Tento stav Komenský již ilustroval v *Listech do nebe*, kde píše: *„Zevnitř jest zlato, stříbro, drahé kamení, pěkné roucho; vnitř strach starost a fresování,*

⁶⁹ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Obecná porada*, díl 2., s. 200.

⁷⁰ Tamtéž, s. 208.

⁷¹ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Obecná porada*, díl 3., s. 34.

⁷² KOMENSKÝ, Jan Amos. *Obecná porada*, díl 2., s. 207.

hněv a nečistota. ⁷³ Připomeňme si také epizodu z *Labyrintu*, kde poutník vidí boháče uvázané řetězy ke svému majetku. Vidí, jak si řetězy poměřují, jak jsou jimi fascinováni a pečují o ně, aby je ochránili před mrazem, horkem nebo nehodami. ⁷⁴ Podle Komenského je svět plný lidí podobných evangelijní Martě. Ustaraně pobíhají a shánějí věci ze všech stran, ale přitom nikdy nemají dost. Spokojit se s tím, co člověk má, je podle něj skutečné bohatství. ⁷⁵

Podobně u Jana Kalvína najdeme kritiku počínání, kdy se člověk stará spíše o tělo než o duši. Kalvín si všímá, že lidé jsou navzdory spolehnutí se na Boha stále zneklidnění starostí o tělo a pochybují, jestli budou mít co jíst a co si obléknou, a jsou rozrušení, pokud nedisponují dostatkem vína, obilí a oleje. Podle něj je daleko více přikládána váha stínu tohoto kratičkého života před věčnou nesmrtelností. ⁷⁶ Kalvínův pohled na majetek byl ovlivněn naukou o predestinaci. Podle něj byla část lidí stvořena proto, aby skrze ně mohlo působit zlo a aby se na nich projevilo Boží milosrdenství. Podle Kalvínovy nauky jsou lidé předurčení nejen k dobrému či k hříšnosti, ale také ke způsobu jejich života. Spásy podle něj dojdou všichni, kteří zacházejí s bohatstvím poctivě i ti, kteří trpělivě snášejí chudobu. ⁷⁷

Podle Komenského je všechno třeba měřit užitkem. Na otázku, zda vlastnit mnoho nebo málo, odpovídá veršem z Přísloví (30, 8). ⁷⁸ „(...) *nedávej mi chudobu ani bohatství! Opatřuj mě chlebem podle mé potřeby, (...)*“ ⁷⁹ Komenský odkrývá perspektivy, z kterých se můžeme na bohatství či chudobu dívat. Bohatství podle něj můžeme chápat jako „šetrnost“ nebo „soběstačnost“, a je tedy možné a žádoucí být bohatý v tomto duchu. Druhý pohled je výše zmíněného hrabivce, který nebude mít nikdy dost, a tudíž, v očích Komenského, zůstane v konečném důsledku chudý.

Statkům, jakožto tématu, se Komenský také věnuje a tohoto označení hojně užívá. Helena Fialová a Jan Fiala uvádí v *Malém ekonomickém slovníku s výkladem pojmů v češtině a v angličtině*, že termín „statky“ znamená: „*Ekonomický výraz pro předměty*

⁷³ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Listové do nebe*. 6. vyd. Ostrava: Profil, 1969, s. 14-15.

⁷⁴ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Labyrint*, s. 90-91.

⁷⁵ Tamtéž, s. 143.

⁷⁶ KALVÍN, Jan. *Instituce*, s. 87.

⁷⁷ R, Milan. *Morální aspekty smluv o úvěru a půjčce s ohledem na český kontext* [online]. Olomouc, 2011, [cit. 2020-04-23]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/zelvnl/>. Bakalářská práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Cyrilometodějská teologická fakulta. Vedoucí práce ThLic. Vladimír Filo, s. 35.

⁷⁸ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Obecná porada*, díl 2., s. 207.

⁷⁹ *Bible*, s. 665.

*nebo služby uspokojující potřeby lidí.*⁸⁰ Není jisté, jakou definici tomuto pojmu Komenský přisuzoval, a jestli vůbec. Můžeme konstatovat, že je užit velmi podobným způsobem, jako se užívá v dnešní literatuře, avšak v kontextech zmíněných v této práci není zahrnutý význam služby. Komenský mluví o třech druzích rozumnosti, které se vztahují k vnějším statkům při jejich získávání, uchovávání a užívání. V rámci rozumného získávání od člověka Komenský vyžaduje, aby nabýval, čeho je třeba a kolik je toho třeba, dovolenými a chvályhodnými způsoby. Ne všechno se přece hodí všem. Zemědělec, jehož činnost je spojena s půdou, potřebuje hospodářství, louky, zahrady, dobytek, obchodníci zase peníze a zboží, řemeslníci nástroje, vzdělanci knihy apod. Každý potřebuje toho nebo onoho v různé míře. Kdo má velké hospodářství, potřebuje početnou čeleď. Kdo má mnoho čeledi nebo mnoho poddaných, potřebuje mít velké příjmy. Kdo se živí obchody, potřebuje hodně peněz.⁸¹ Mohli bychom říci, že každý potřebuje jinou míru prostředků k dosahování cílů, proto dost možná Komenský klade důraz na to, aby se každý naučil statků správně užívat.

Komenský tedy vybízí k rozumnému užívání statků. Odvolává se na knihu Kazatel (5, 10-11), kde se píše: „(...) *kdo miluje hojnost, nemá nikdy dosti. Také to je pomíjivost. (...) jaký prospěch z toho mívá vlastník? Ledaže se na to může dívat.*“⁸² Komenský komentuje, že nic není platný pohled, není-li možné mít z věci užitek. Co se neužívá, je podle Komenského břemenem, tak jako bota, která je větší, než noha potřebuje, a bývá to ke škodě. Tedy vše, co zatěžuje, to také unavuje, a co unavuje, to vysiluje a nakonec škodí. Dokonce Komenský připouští, že neužívat znamená zneužívat.⁸³ V *Listech do nebe* vyjmenovává konkrétní příklady: „*Mají mnozí z nich plné stodoly a špižírny, až myši kazí; my mezitím hladem mřeme. Mají plné skříně kožichů, čub, sukni, kabátů, až molové to hryzou; my mezitím odpolu nazí chodíme. Mají plné truhly stříbra a zlata, aniž toho čím užívají, leč že na to hledí.*“⁸⁴ Užitek má být tedy podle Komenského rozhodujícím a určujícím faktorem v užívání statků. Užitek je, jak najdeme v *Malém ekonomickém slovníku*, „*schopnost výrobku nebo služby uspokojovat nějakou potřebu. Z hlediska spotřebitele subjektivní pocit uspokojení plynoucí ze spotřeby výrobku nebo*

⁸⁰ FIALOVÁ, Helena a Jan FIALA. *Malý ekonomický slovník s výkladem pojmů v češtině a v angličtině*. Praha: A plus, 2006, s. 232.

⁸¹ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Obecná porada*, díl 2., s. 209.

⁸² *Bible*, s. 671.

⁸³ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Obecná porada*, díl 2., s. 209.

⁸⁴ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Listové*, s. 10.

služby.⁸⁵ Z výše napsaného můžeme soudit, že Komenský vnímá význam užitku podobně jako jeho současná definice.

Komenský však nepojednává o bohatství přímočaře a neodsuzuje velké bohatství anebo chudobu. „(...) že jakož bohatství samo z sebe žádného nezatrácuje, tak vás chudoba nikoli nespasí (...)“⁸⁶ Dívá se na tyto fenomény v souvislostech. Odkazuje se na Senekův list 121 a kritizuje lidi, kteří neumí majetek udržet a rozhazují ho.⁸⁷ V jistém slova smyslu naopak bohatství chválí. Říká, že je žádoucí, aby lidé měli hojný majetek, a to každý podle své potřeby.⁸⁸ Vybízí k tomu, aby se lidé zasazovali o to, aby neměli nouzi, ale raději nadbytek, avšak podotýká, že z mála se žije radostněji, protože je člověk méně rozptýlený.⁸⁹ Primárně nemá usilovat o zbohatnutí, nicméně Komenský to připouští, má-li pro to své důvody, například kvůli dědicům nebo aby nechyběl prostředek k sebeuplatnění.⁹⁰ Komenský tedy nezakazuje vlastnit hodnotné věci a říká, že jich může každý užívat, protože nám byly poskytnuty Bohem.⁹¹ Nicméně rozlišuje mezi bohatými a jejich vztahem k bohatství: „Vy pak bohatí kdo jste a jak se chováte, znám to dobře a vím, že jste dvojí, jedni lepší než druzí, kteříž dobře užíváte zboží mého, vám do času půjčeného, k mé slávě ním směřující; vámť to bude k dobrému; ale hledtež dobře činit v tom neoblevovati, ale raději čím dále tím učinlivější a dobrotivější býti (...)“⁹² Podle něj mají všichni uznat, že nic není třeba poznat více než to, co je nezbytné k životu tomuto i budoucímu.⁹³ Podobně nabádá v *Labyrintu* slovy: „Užívej pozemské věci, dokud jsi ve světě, ale zalíbení měj ve věcech nebeských, (...)“⁹⁴

Komenský také nabádá, abychom dělali to, co nám v současnosti a po ní v budoucnosti velmi prospěje. Tak uplatíme své prostředky a příjmy lépe než na hromadění pokladů nebo na velkolepé stavby, drahocenné oděvy a jiný přepych.⁹⁵ Podobně v díle *O sirobě* Komenský nabádá, aby rodiče neodkazovali velký majetek svým dětem, ale ať je raději nechají studovat. To je podle něj velká služba pro potomky.⁹⁶ Pokud

⁸⁵ FIALOVÁ, Helena a Jan FIALA. *Malý ekonomický slovník*, s. 254.

⁸⁶ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Listové*, s. 24.

⁸⁷ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Obecná porada*, díl 2., s. 220.

⁸⁸ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Obecná porada*, díl 3., s. 28.

⁸⁹ Tamtéž, s. 34.

⁹⁰ Tamtéž, s. 129.

⁹¹ Tamtéž, s. 30.

⁹² KOMENSKÝ, Jan Amos. *Listové*, s. 24.

⁹³ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Obecná porada*, díl 3., s. 31.

⁹⁴ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Labyrint*, s. 156.

⁹⁵ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Obecná porada*, díl 3., s. 507.

⁹⁶ KOMENSKÝ, Jan Amos. *O sirobě*, s. 35.

bychom vzali v úvahu jednu z obecnějších definic investice, která říká, že je to „(...) činnost, při níž se subjekt (...) vzdává své současné spotřeby s cílem zvýšení produkce statků v budoucnosti.“⁹⁷, mohli bychom se domnívat, že s tímto konceptem Komenský, byť pouze okrajově, také pracuje.

Můžeme toto přemýšlení shrnout tím, co dodává Komenský v *Pampaedii*. Naučili se lidé svých statků užívat, nikoli zneužívat, budou se radovat nad svými dary.⁹⁸ Nicméně těm, kterým se dostalo statků málo, radí, aby se s tímto spokojili. Komenský klade důraz na primární účel našeho chování a říká, že pomocí „*soběstačnosti*“, „*šetrnosti*“ a „*užitečnosti*“ dojdeme k radosti. Obecně by mohla zmíněná radost ze života být tím kýženým výsledkem lidského snažení.

⁹⁷ VALACH, Josef. *Investiční rozhodování a dlouhodobé financování*. 2., přeprac. vyd. Praha : Ekopress, 2006. s. 16.

⁹⁸ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Obecná porada*, díl 3., s. 34.

4. Práce, zaměstnání

Jak se staví Komenský k řízení sebe sama i ostatních jsme již nastínili. Též jsme nahlédli do jeho myšlenek o vlastnictví a majetku. Jako další téma se nabízí „práce“, které se Komenský také věnuje, a také otázka, jak vnímá práci a zahálku nebo jakou roli hraje práce v procesu zbohatnutí? Jaké nešvary se v práci či zaměstnání vyskytují?

O práci se spíše ironickým zabarvením referuje v *Labyrintu*. Tam se dočteme, že všechna lidská zaměstnání jsou pouze námaha a lopocení a každé z nich má svá nepohodlí a nebezpečí. Poutník si rovněž všímá, že čím méně má kdo v jeho zaměstnání dřiny a více výnosů, tím více je jeho řemeslo plné nepravostí a lstí.⁹⁹ Také se zde dozvíme, že poutník vidí práci tělem a pouze pro tělo, a myslí si, že by duše měla být zapojena do práce a mělo by se prioritně snažit o její prospěch.¹⁰⁰ Je možné se domnívat, že zde Komenský vymezuje práci manuální a duševní.

Komenský pojednává o tom, že stále nové lidské výtvořiny dokazují, jakou nám zabývání se věcmi působí rozkoš. Zvláště podnikavější povahy v tom neustávají. Vždyť pro lidskou přičinlivost není přirozené nečinně stát a nic nedělat, ba právě naopak ze všeho hned vytváří zase něco jiného a svádí ji pokušení jakési ustavičné radosti z tvoření. Touhou člověka je stávající věci ovládat a tvořit stále nové, jednoduše řečeno podmanit si věci úplně.¹⁰¹ Komenský píše o tom, že život je jako práce. Každý má věřit, že byl poslán od nebeského hospodáře, aby pracoval na jeho vinici či na poli nebo aby obchodoval, a že celý jeho život znamená denní práci. Pokud si bude počínat dobře a věrně, ať očekává odměnu, ale jestliže podle nebo nedbale, ať očekává pokutu. Život je podle něj práce, mravenčí hemžení. Je nutná přičinlivost, a proto se musí zachovávat pravidla. Nemá se dělat cokoli, co by nepřinášelo jistý užitek. K tomuto najdeme výmluvný příklad z *Labyrintu*, kdy poutník přihlíží, jak se alchymisté pachtí se svým nejistým dílem a praví: „*A také vidím, jak ti lidé vaří zlato a škvaří život, až oboje promarní a spálí.*“¹⁰² Vše se má vykonávat jistými prostředky a snadnými způsoby, pokud je to možné. Moudrý člověk má využívat daných příležitostí a nemá se spoléhat na nikoho jiného kromě Boha než na sebe.¹⁰³ Na jiném místě nabádá, ať se člověk

⁹⁹ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Labyrint*, s. 34-35.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 36.

¹⁰¹ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Obecná porada*, díl 1., s. 81.

¹⁰² KOMENSKÝ, Jan Amos. *Labyrint*, s. 56-57.

¹⁰³ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Obecná porada*, díl 3., s. 126-127.

nesnižuje ke špinavé a hanebné práci a ať nedělá práci pro práci. Příčinnost přispívá podle něj tomu, kdo takový je, jeho bližnímu i jeho obci.¹⁰⁴ Práce je další fenomén, jehož aspekty Komenský řeší pohledem na Bibli: „Každý bude odpovídat sám za sebe (...) Co člověk zaseje, to také sklídí.“ (Ga 6, 5-7)¹⁰⁵ „(...) každý podle svojí práce obdrží svou odměnu.“ (1K 3, 8)¹⁰⁶ A tak každý shledá jen ty konce, k nimž směřuje.“¹⁰⁷

O tom, kam má člověk nebo lidstvo jako takové směřovat, se Komenský vyjadřuje v *Pampaedii*, kde čteme, že pro lidstvo je velmi důležité, aby se lidé stali příčinnými a měli rádi práci.¹⁰⁸ Je také důležité dělat z lidí činorodé, příčinnivé a zručné bytosti. Jelikož je lidská přirozenost živoucí a má ráda pohyb a činnosti, je třeba moudrého řízení.¹⁰⁹

V příčinnivosti a hospodárnosti vidí Komenský umění bohatnout, zejména pokud se nezanedbávají denní modlitby k Bohu. Člověk se má podle něj modlit, horlivou prací si opatřovat nezbytné věci a pak je s vděčností k Bohu hospodárně užívat. Kdo toto umí, má nevyčerpateľný poklad.¹¹⁰

Podle Komenského je tedy práce nesporně dobrá a užitečná, ale zdůrazňuje také důležitost rovnováhy mezi prací a odpočinkem. Píše, že šest dní se má namáhat tělo, máme se stávat vzdělanějšími (učenci), obratnějšími (řemeslníci), bohatšími (hospodáři) a mocnějšími (politikové). Sedmého dne se však má namáhat duše, máme se uvolnit pro bohoslužbu a chválení Boha.¹¹¹ Komenský říká, že je třeba se namáhat do té doby, dokud to prospívá pracovníkovi, práci a nástroji. Zároveň má pracovník dbát na to, aby se nepřepřacoval, a nepřicházel o síly, neubližoval si, nebo aby se dokonce neusmrtil takovým jednáním.¹¹²

Ve svém přemítání nevynechává ani diverzifikaci společnosti a různá povolání, jimž je možné se věnovat. Lékaři, chirurgové, holiči a lazebníci se zabývají naším tělem, teologové a filozofové zase naší duší. Úředníci a správcové se starají o náš majetek.

¹⁰⁴ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Obecná porada*, díl 2., s. 205.

¹⁰⁵ *Bible*, s. 1300.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 1276.

¹⁰⁷ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Obecná porada*, díl 2., s. 202.

¹⁰⁸ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Obecná porada*, díl 3., s. 28.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 33.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 133.

¹¹¹ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Obecná porada*, díl 2., s. 349.

¹¹² Tamtéž, s. 205.

Dělníci bývají najati na běžnou práci, radní se zabývají řízením. Nakonec pastýři, rolníci, ženci, mlatici, mlynáři, pekaři, řezníci, lovci, rybáři, kuchaři a jiní se zaslужují o výživu.¹¹³ Na každého jednotlivce Komenský apeluje, aby si promyslel a posléze včas zvolil nejprůměřenější způsob, jakým bude živit rodinu. Podle něj existují tři hlavní. Zaprvé je to zemědělství, zadruhé řemeslo a zatřetí obchod. O zemědělství soudí, že je to nejvíce přirozenější, nejbezpečnější a příjemný způsob obživy, nicméně řemeslníků a řemesel je také třeba.¹¹⁴ Všechny pracovníky si váží, jak můžeme pochopit z úryvku z dialogu chudých s Kristem: „*Zdaliž jsi všech nás nepostavil nad dílem rukou svých v Světě a hospodářství neporučil?*“¹¹⁵ Hospodářstvím se zde myslí jakási péče o Bohem svěřené osoby nebo věci, jak vyplývá z již dříve zmíněného pojednání o „*ekonomice*“.

Podle Komenského je v zájmu lidské společnosti, aby i obchod kvetl, čímž myslí dovoz i vývoz statků. Avšak dodává, že se má obchodovat pouze v případě, pokud to je nutné, protože je mu jasné, že každá země neoplývá všemi statky. Obchod má být provozován muži spravedlivými, svědomitými, kteří k tomu budou úředně ustanoveni. Zdůrazňuje, že má být všechno v nejlepším pořádku.¹¹⁶ „*(...) at' jsou odstraněni lichváři, spekulanti a jim podobní, pijavice a cizopasnici jiných. Tím méně mají být trpěni karbaníci, planetáři, kejklíři, komedianti, provazolezci a jiní dryáčníci a neužiteční marniči peněz.*“¹¹⁷ Dovoze a vývoze se týká také pojednání o mezinárodním obchodu v *Křicích Eliášových*, kde píše, že obchod má být službou jiným národům. Vyvážet se má to, co zbývá, a dovážet to, čeho se nedostává. Z toho má plynout užitek pro obě strany obchodu, přičemž cílem nemají být velké zisky, ale jakási tržní rovnováha, ve smyslu užitečnosti. Rovnováha má být také mezi národy, tedy pokud bylo kterémukoliv národu požehnáno a má přístup k velkému obchodu, (Komenský zmiňuje Angličany, Francouze a Holanďany) má sloužit národům chudším. Přidává také kritiku odbývání primitivních národů různými titěrnostmi, jako jsou zrcadla nebo špendlíky.¹¹⁸ Jak píše Tomáš Sedláček, v Komenského době dozrívá merkantilismus. Tento hospodářsko-politický směr nepřijímá mezinárodní obchod přívětivě. Export je preferován před importem, kdy

¹¹³ Tamtéž, s. 46.

¹¹⁴ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Obecná porada*, díl 3., s. 131.

¹¹⁵ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Listové*, s. 10.

¹¹⁶ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Obecná porada*, díl 3., s. 131.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 408.

¹¹⁸ KOMENSKÝ, Jan Amos a Jiří BENEŠ. *Clamores Eliae: Křiky Eliášovy: (Výbor)*. Praha: Primus, 1992, s. 44-45.

import podle tohoto směru vyčerpává národní bohatství. Naopak Komenského přístup k obchodu je na tehdejší poměry vcelku liberální.¹¹⁹

O obchodu pojednává mimo Komenského také další významná osobnost reformace, kterou byl Martin Luther. V jeho spisku *O obchodování a lichvě* najdeme slova odsouzení i částečného pochopení ve vztahu k obchodníkům. Kritizuje škodlivé praktiky obchodníků a triky, kterými se domáhají zisku. Odkazuje se na pasáže v *Bibli*, kde ze Sírachovce zmiňuje: „*Stěží se vyhne kupec provinění a kramář nebude prost hříchu.*“¹²⁰ Dále pak z prvního listu Timotejovi vnáší do svých úvah slova apoštola Pavla, která říkají: „*Kořenem všeho toho zla je láska k penězům. Z touhy po nich někteří lidé zbloudili z cesty víry a způsobili si mnoho trápení.*“ (1Tim 6, 10)¹²¹ Luther nepopírá, že kupování a prodávání je nutná věc, bez které se není možné obejít, co však kritizuje, je zahraniční obchodování. Zboží jako jsou hedvábí, zlato či koření, považuje za přepych a zbytečné mámení peněz z nakupujících. Stěžuje si též na svoji zemi, která podle něj investuje svoje zlato a stříbro do ostatních zemí, od kterých nakupuje zboží, a tím chudne.¹²² Na obchodnících obecně kritizuje jejich přístup k podnikání, když říkají, že své zboží smí prodávat tak draho, jak jen dokáží. Hodnotí toto chování jako hrabivost a nezájem o svého bližního. Podotýká, že neúměrný zisk obchodníka může způsobit znevýhodnění a újmu jeho bližnímu. Kritizuje také to, že obchodník nestanovuje cenu podle hodnoty zboží, které prodává, potřebnosti daného zboží, či námahy a protivenství, které musel podstoupit, ale stanovuje ji podle potřebnosti a tísně jeho bližního. Není to v rámci bratrské pomoci, ale jedná se o zneužití potřeby druhého za účelem obohacení obchodníka. Luther dále nabádá obchodníky, aby své zboží prodávali za takovou cenu, která bude spravedlivá a správná. Podléhat má každý nejlépe stanovenému zákonu a svému svědomí, aby nikdo nekonal nic v neprospěch bližního. Podobně jako Komenský Luther uznává, že dělník, tudíž i obchodník, má právo na svou mzdu, jak čteme v evangeliu¹²³ a je podle něho správné a spravedlivé, aby kupec za své zboží získal tolik,

¹¹⁹ SEDLÁČEK, Tomáš. *Ekonomie dobra a zla: po stopách lidského tázání od Gilgameše po finanční krizi*. Praha: 65. pole, 2009, s. 135.

¹²⁰ *Bible*, s. 1019.

¹²¹ Tamtéž, s. 1321.

¹²² LUTHER, Martin, POLÍVKOVÁ, Hana a Ondřej MACEK, ed. *Kdybych měl nekonečně světu-*
-: výbor z díla I. Praha: Lutherova společnost, 2008, s. 145.

¹²³ *Bible*, s. 1126.

aby jeho náklady, námaha, práce a protivenství byly pokryty.¹²⁴ Ceny by měly být podle Luthera nejlépe stanoveny vrchností podle výše zmíněných kritérií.¹²⁵

Dříve zmíněné názory na obchod můžeme porovnat také s názory Jana Kalvína. Ten požaduje, aby nikdo, kdo se nevyzná v obchodech, byl jakýmkoliv způsobem klamán nebo podváděn. Těm, kdo neznají ceny zboží, nemá být příliš draze prodáno nebo od nich příliš draze odkoupeno s ohledem na spravedlivou cenu.¹²⁶ Kalvínovy názory v zásadě souhlasí s Lutherovým a Komenského pojetím spravedlnosti při obchodování.

Komenského ekonomické úvahy také obsahují myšlenky o dělbě práce nebo také o rozložení společnosti. Jak toto socioekonomické rozvrstvení vnímal a sám popisoval, se můžeme dozvědět hlavně z *Obecné porady* a *Labyrintu*. V ulicích světa vidí Komenského poutník rozdílné stavy, řády a povolání. Těch hlavních je šest. Zaprvé je to domovský stav, což jsou rodiče, děti a čeledíni. Dále jsou to řemeslníci a všichni, kdo vykonávají nějakou živnost. Dalším stavem jsou učení, ti pracují myslí. Duchovní se zase zabývají pobožnostmi. Následuje stav vrchností a správců světa a poslední je stav rytířský, který se zabývá válkou.¹²⁷ O rozdělení práce na tu, která je vykonávána tělem, a tu, kterou vykonává duše, jsme už mluvili. Zde můžeme dodat, že poutník si později uvědomuje, že duševní práce vyžaduje obětovat zdraví, důvtip, vytrvalost i trpělivost, a shrnuje:¹²⁸ „*Ne každému se podaří vejít do Korintu, města bohatého a nádherného. Ne z každého dřeva bude ozdobná deska.*“¹²⁹ Komenský si uvědomuje, že duševní práci nemůže vykonávat každý. To je také jedním z důvodů, proč ji chválí.

V *Obecné poradě* Komenský píše, že soukromé služby přísluší soukromníkům, tedy řemeslníkům, kupcům a všem ostatním lidem, kteří si svým povoláním vydělávají poctivě svůj chléb.¹³⁰ V *Labyrintu* je kladen důraz na to, aby měli lidé v pořádku své svědomí a podle toho se rozhodovali, co mají dělat. Nemají se přitom ohlížet na zisk či přízeň, kterou by mohli získat, nebo cokoliv jiného.¹³¹ Komenský stanovuje následující pravidla: Každý se má držet svého povolání a místa výkonu tohoto povolání, takže například kupci a řemeslníci mají bydlet ve městech, sedláci ve vesnicích, šlechtici mají

¹²⁴ LUTHER, Martin, POLÍVKOVÁ a kol., ed. *Kdybych měl nekonečně světů*, s. 146.

¹²⁵ Tamtéž, s. 147.

¹²⁶ KALVÍN, Jan. *Instituce*, s. 42-43.

¹²⁷ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Labyrint*, s. 20.

¹²⁸ Tamtéž, s. 41.

¹²⁹ Tamtéž, s. 41.

¹³⁰ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Obecná porada*, díl 3., s. 413.

¹³¹ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Labyrint*, s. 139.

konat práci bohatýrskou, sedláci selskou a kněží duchovní. Veškerá činnost se má dělat beze lsti. Pokud je někdo smluvně zavázán k dodávce, má podle Komenského složit cenu nebo odměnu u soudce nebo u svědka. Dostojí-li věrně svému slovu, vyzvedne si ji. Pokud nedostojí, vezme si ji druhý. Díky tomu nebude místo pro lest. A i kdyby bylo, padne zpět na hlavu svého původce. Tímto se posílí snaha dělat všechno jen opravdově a upřímně.¹³²

¹³² KOMENSKÝ, Jan Amos. *Obecná porada*, díl 3., s. 413.

5. Monopoly a oligopoly

Nemohou být opomenuta ani celospolečenská témata, jako jsou monopoly a oligopoly, ke kterým se Komenský také vyjadřuje. Jak píše Jaroslav Weber, protestantská etika pomohla vytvořit „*duch kapitalismu*“, díky němuž se v 16. a 17. století nastartovalo podnikání, obchod i kapitalistický rozvoj.¹³³ Komenského práce na *Obecné poradě* vrcholí v Amsterdamu,¹³⁴ městu, o kterém hovoří s úctou jako o „*zřítelnici měst a chloubě Nizozemí*“.¹³⁵ S jistou nadsázkou můžeme tvrdit, že Amsterdam v době Komenského mohl být prodchnut oním Weberovým „*duchem kapitalismu*“, neboť podle popisu Zesena, který najdeme u Polišínského, se Amsterdam od 16. století, kdy obchodoval pouze s Pobaltím,¹³⁶ postupně začínal měnit na středisko stavby lodí a námořní dopravy až do podoby vzorného města 17. století.¹³⁷

Není tedy divu, že se Komenský zmiňuje o fenoménech doprovázejících nizozemský hospodářský vývoj, když se nacházel v epicentru podnikání. Mezi „*zrůdy*“ vyskytující se v politice (kdy pojmem politika podle Polišínského myslí správu státu, města, rodiny až jednotlivce¹³⁸) patří mimo jiné i monopol.¹³⁹ V současném pojetí např. u Paula Samuelsona najdeme, že monopolista je z řeckých slov *mono* – „*jeden*“ a *polist* – „*prodávající*“. Je tedy ve svém odvětví jediným prodávajícím a neexistuje žádné jiné odvětví, které by vyrábělo blízký substitut. Obdoba monopolu je oligopol, kdy několik prodávajících (2, 10 nebo 15) může ovlivňovat tržní cenu.¹⁴⁰

Podle Komenského má být obecná politika světlo lidské mysli, obrácené ke všem lidským věcem tak, aby si žádná lidská činnost neodporovala a všechny si navzájem sloužily ke společnému dobru celé společnosti.¹⁴¹ Proto mají být odstraněny monopoly a oligopoly po celém světě. Osvícenému člověku má být cizí taková hanba století, že si několik lidí zřídí ve městech i v říších monopoly, čímž zamezují ostatním obchodovat a berou jim chleba od úst. Podle něj je nutné zavést pořádek v tom, co má kdo dělat, a nelze trpět, aby to, co může dělat více lidí, kteří by mohli soutěžit navzájem poctivou

¹³³ LOUŽEK, Marek. Protestantská etika a duch kapitalismu. *Politická ekonomie*. 2010, s. 692.

¹³⁴ POLIŠENSKÝ, Josef. *Komenský, muž labyrintů a naděje*. Praha: Academia, 1996, s. 141.

¹³⁵ Tamtéž, s. 105.

¹³⁶ Tamtéž, s. 109.

¹³⁷ Tamtéž, s. 112.

¹³⁸ Tamtéž, s. 142.

¹³⁹ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Obecná porada*, díl 3., s. 345.

¹⁴⁰ SAMUELSON, Paul Anthony a William D. NORDHAUS. *Ekonomie*, s. 168.

¹⁴¹ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Obecná porada*, díl 3., s. 346.

horlivostí a přičiněním, dělal pouze jediný. Ačkoliv by měl jistý zisk pro sebe, škodil by tímto chováním státu. Proto dnes nikdo nemá dělat monopolistu. Všechno má být společné a má se zachovat pořádek, nikoliv zmatek. Další Komenského argument se odkazuje na Marka (9, 38-39), kde praví Jan Ježíšovi, že viděli jednoho, který s nimi nechodí, ale vymítá ďábly, a zabránili mu v tom. V 39. verši téže kapitoly Ježíš učedníky napomíná, že se nelze zlobit na toho, kdo dělá mocné činy Ježíšovým jménem.¹⁴² Pro Komenského je to živý obraz jeho situace, kdy se ve všech církvích dovoluje jen sobě a svým druhům, jako by to byli řemeslníci ze stejného cechu, učit a provozovat to, co znají. I když to budí zdání pořádku, je v tom podle něj sklon k tyranství. Uvádí zkušenost z Nizozemí, kde podle něj učinili moudře, že zamítli cechovnictví. Všechno má být dovoleno všem, pokud jejich podnikání je v mezích rozumu a s obecným prospěchem. Nicméně jestli se něco skutečně podniká, mají o tom svědčit skutky.¹⁴³ Můžeme připojit úryvek z *Listů do nebe*, který dobře dokresluje kritizované vykořisťování ostatních: „*Vymlouváte vy se tím, že jest vám dobrým a pilným hospodářům svoboda ku potřebě své domy, pole skupovati. Ale pročez nechcete o tom věděti, co já mluvím.*“¹⁴⁴ „*Běda těm, kteří připojují dům k domu a slučují pole s polem, takže nezbyvá žádné místo, jako jen vy byli usedlíci v zemi. V uších mi zní slovo Hospodina zástupů: Ano, zpustnou čtené domy, i velké a pěkné budou liduprázdné.*“ (Iz 6, 8-9)¹⁴⁵

Martin Luther se také vyjadřuje k monopolu, a sice k praktikám, které ho doprovázejí. Podle něj se děje to, že obchodníci předražují své zboží kvůli tomu, že již takové zboží v zemi není nebo brzy nebude, a vědí, že je a bude poptáváno. Dále se stává to, že někteří obchodníci vykoupí určité zboží v celé zemi nebo v některém městě, aby jen oni sami disponovali takovým zbožím a potom mohli sami určovat jeho cenu a hýbat s ní podle libosti.¹⁴⁶ Pokud se některým nepodaří zřídit monopol a ziskové koupě ve vlastní prospěch, nabízejí své zboží tak levně, že ostatní nemohou konkurovat. Způsobuje to škodu ostatním, totiž, že se jim nedaří prodávat anebo musí slevit z jejich ceny, a proto nabízet tak levně jako ti první. Výsledek je, že se stejně dopracují k monopolu. Za cenu vlastní škody způsobují škodu druhým jenom proto, aby zůstali na trhu sami.¹⁴⁷

¹⁴² Bible, s. 1159-1160.

¹⁴³ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Obecná porada*, díl 3., s. 408.

¹⁴⁴ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Listové*, s. 25.

¹⁴⁵ Bible, s. 688.

¹⁴⁶ LUTHER, Martin, POLÍVKOVÁ a kol., ed. *Kdybych měl nekonečně světů*, s. 158.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 160.

Obchodníci jednající tímto způsobem jsou pro Luthera zloději, lupiči a lichváři.¹⁴⁸ Dalším trnem v oku jsou pro Luthera obchodní společnosti. O těch soudí, že jsou pravým monopolem, což podle něj zakazují i jeho soudobé světské pohanské zákony jako veřejně škodlivou věc. Obchodní společnosti mají podle Luthera v moci veškeré zboží a nakládají s ním, jak chtějí, což se projevuje, jak už bylo zmíněno, zvedáním a snižováním cen. Kritizuje také jejich vysávání celého světa, které provádí tak, že mění ceny zboží tak, aby, pokud se neurodí nebo zkazí nějaké zboží, neměly žádnou škodu, ztrátu ani riziko. Tak mají veškeré peníze ve své moci.¹⁴⁹ Luther je tedy poněkud ostřejší v soudu ohledně monopolů, neboť zde zahrnuje i obchodní společnosti, respektive mezinárodní obchod, který Komenský neodsuzuje. Je však možné říci, že mají na monopoly v zásadě velmi podobný názor.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 158.

¹⁴⁹ LUTHER, Martin, POLÍVKOVÁ a kol., ed. *Kdybych měl nekonečně světů*, s. 164-165.

6. Lichva

Nabízí se další téma, o které Komenský také jeví zájem. Je to dlouhá staletí diskutovaná lichva. Pro náš rozbor je třeba si uvědomit, že tehdejší pojem lichva nezahrnoval pouze pobírání úroku z půjčky, ale často jakékoliv nekalé obchodní praktiky.¹⁵⁰

Nejvíce se o této problematice rozšiřuje Komenský v díle *Listové do nebe*. Mezi dvěma tábory, které představují chudí a bohatí, zachycuje své myšlenky i společenskou náladu doby předbělohorské.¹⁵¹ Podle slov chudých je situace taková, že pokud se dostanou do dluhů, už jim nikdo nechce půjčit.¹⁵² Také se podle nich děje to, že když je někdo v nouzi, bohatý přijde, chová se přívětivě a je připraven chudákovi půjčit. Nicméně posléze vymáhá lichvu a na chudáka se vůbec neohlíží. Chudák je poté v moci bohatého a je mu odebírán veškerý užitek z jeho živnosti.¹⁵³ Někteří bohatí se však stydí půjčovat chudákům a nuzákům, a tak půjčují Židům na lichvu a poté k nim odkazují ty, kteří potřebují půjčit. Výsledek je takový, že Židé, kteří si také chtějí vydělat, půjčují za dvojnásobné nebo trojnásobné úroky a na konci tohoto řetězce se toto podepíše na chudých.¹⁵⁴

Tato situace není samozřejmě černobílá. Bohatí se hájí, že se nechtějí nechávat „odírat“ lháři, podvodníky a lehkomyšlnými lidmi.¹⁵⁵ Argumentují verši z Přísloví: „*Nebud' mezi těmi, kdo dají druhému ruku, kdo se zaručují za půjčku, (...)*“¹⁵⁶ a „*Velmi zle dopadne ten, kdo se zaručil za cizího, kdežto kdo zaručování nenávidí, je v bezpečí.*“¹⁵⁷

Jaký měl tedy Komenský názor na lichvu? Můžeme se odrazit od jeho doporučení bohatým, kdy slovy Písma napomíná: „*Když tvůj bratr zchudne (...) nebudeš od něho brát lichvářský úrok, ale budeš se bát svého Boha. Tvůj bratr bude žít s tebou. Svě stříbro mu nepůjčuj lichvářsky, na poskytované potravě nechtěj vydělávat.*“¹⁵⁸ Také zmiňuje

¹⁵⁰ KOLLER, Milan. *Morální aspekty smluv o úvěru a půjčce s ohledem na český kontext* [online]. Olomouc, 2011 [cit. 2020-04-23]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/zeln1/>. Bakalářská práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Cyrilometodějská teologická fakulta. Vedoucí práce ThLic. Vladimír Filo, s. 36.

¹⁵¹ FLOSS, Pavel. *Jan*, s. 52.

¹⁵² KOMENSKÝ, Jan Amos. *Listové*, s. 10.

¹⁵³ Tamtéž, s. 11.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 12.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 20.

¹⁵⁶ *Bible*, s. 659.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 650.

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 135.

pasáž z Nového zákona: „*Ale milujte své nepřátele, čiňte dobře, půjčujte a nic nečekejte zpět. A vaše odměna bude hojná.*“¹⁵⁹ V útěšném spisu *O sirobě* najdeme mezi radami, jak se chovat k lidem, kteří osiřeli a zchudli, že v této nelehké situaci jim mají lidé mimo jiné půjčovat, zakládat je nebo jim dávat, jak je potřeba.¹⁶⁰ Komenský se též vyhrazuje proti zaměňování pojmů, kdy v *Labyrintu* vidí poutník vyhnance a obžalovaného Lakotu, který se ale jmenuje Šetrnost, a Lichvu, kterému se říká Úrok. Podle výnosu nejsou odsouzeni, ale je nařízeno, aby se nenazývali Lakotou a Lichvou, ale právě Šetrností a Úrokem.¹⁶¹ Je tedy možné číst mezi řádky, že Komenský odsuzoval půjčování, kdy se věřitel nezajímal o bližního, ale o svůj profit. Zisk z půjčování Komenský nepřipouští.

Martin Luther zastával podobné názory ve vztahu k půjčování. Stejně jako Komenský se odkazuje na evangelijní: „*Půjčujte a nic nečekejte zpět*“¹⁶² Podle něj se má svobodně půjčovat druhým a riskovat tak, že se nic nevrátí zpátky. Pokud se vrátí, máme to přijmout, pokud ne, máme to darovat. Shrnuje, že rozdíl mezi dáváním a půjčováním podle evangelia je ten, že zatímco dáváme, nečekáme nic nazpět, ale když půjčujeme, přijímáme nazpátek, avšak riskujeme, že se z půjčeného stane darované. Luther toto uzavírá prohlášením, že ten, kdo půjčuje s vidinou zisku, je veřejný a zatracený lichvář.¹⁶³ U Luthera najdeme také rady, jak se vypořádat s lichvou. Říká, že pokud budou všichni nakupovat a prodávat pouze za hotové peníze nebo vyměňovat zboží za zboží, bude to největší jistota pro obě zúčastněné strany.¹⁶⁴ O ručení se Luther vyjadřuje vcelku obdobně jako Komenský. Podle něj je to skutek příliš vznešený a nepatřičný pro člověka, protože Písmo prikazuje, že nemáme důvěřovat nikomu kromě Boha. Pokud se někdo stane ručitelem, důvěřuje člověku a ne Bohu, čímž riskuje, a je to podle něj nekřesťanské.¹⁶⁵

Na druhou stranu Jan Kalvín s úroky za půjčku velký problém nemá. Rozhodující roli má hrát výše ujednané úrokové sazby. Kalvín rozlišuje rozdíl mezi výrobním úvěrem, jehož výnos slouží k financování výroby statků, které jsou následně určeny k prodeji, a úvěrem spotřebním, který slouží na obstarávání statků bez dalšího zisku. Pro Kalvína je

¹⁵⁹ *Bible*, s. 1178.

¹⁶⁰ KOMENSKÝ, Jan Amos. *O sirobě*. Praha: Palmknihy FREE, 2009, s. 19.

¹⁶¹ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Labyrint*, s. 108.

¹⁶² LUTHER, Martin, POLÍVKOVÁ a kol., ed. *Kdybych měl nekonečně světů*, s. 153.

¹⁶³ Tamtéž, s. 153-154.

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 156.

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 150-151.

naprosto přirozené, aby spotřební úvěr byl poskytován za cenu přiměřeného úroku. Naproti tomu půjčky poskytované lidem v nouzi být úročeny nemají.¹⁶⁶

Zajímavým fenoménem v době Komenského byla rovněž korupce. O té v jeho dílech mnoho nenajdeme, nicméně tomuto tématu se nevyhýbá. Když Komenského poutník putuje labyrintem světa, vidí, jak „(...) *jeden hlásil, že je znalcem filozofie, jiný medicíny, další práva a přitom podmazával měšcem, aby to šlo hladčeji.*“¹⁶⁷ Také obhájci u soudního dvora spěchají vstříc stěžujícím si lidem spěchajícím se soudit. Poutník komentuje, že nehledí na to, s jakým problémem kdo přišel, ale dívají se v první řadě na to, jaký má kdo váček, tedy jakým finančním obnosem disponuje.¹⁶⁸ Komenský si skrze chudinu v *Listech do nebe* stěžuje na takovéto poměry. Referuje o tom, že pokud se soudí chudý a bohatý, zřídka kdy se soud zastane chudého. Přisuzuje to faktu, že chudí nemají majetek, kterým by mohli uplácet, a proto jsou jejich pře ve většině případů nespravedlivé. Komenský nekompromisně odsuzuje nejenom lichvu, ale také nekalé praktiky jako je korupce.

¹⁶⁶ KOLLER, Milan. *Morální aspekty*, s. 35-36.

¹⁶⁷ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Labyrint*, s. 64.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 77.

7. Umění bohatnout

Po pasážích o lichvě a korupci pojdme nahlédnout do tajů umění, které si chtěli lidé od nepaměti osvojit, aspoň pokud v nich byla alespoň špetka příčinnosti, o které jsme mluvili již dříve. Toto umění by jistě mělo co nabídnout dnešním podnikatelům, stejně tak jako i každému člověku ve vztahu k jeho osobním financím, protože se jedná o „*umění bohatnout*“.

Komenský pobízí a volá po aktivitě veršem z Písma:¹⁶⁹ „*Lenoch jen touží a ničeho nedosáhne, kdežto pilní se nasytí tukem.*“ (Př. 13, 4)¹⁷⁰ Jak již bylo dříve zmíněno, podle Komenského je žádoucí, aby lidé měli (s jistými výhradami) hojný majetek, a tudíž apeluje, aby se všichni učili umění bohatnout. To podle něj mimo jiné znamená, aby si každý uměl vystačit s tím, co má, a nezáviděl ostatním.¹⁷¹ Šetrnost je zde vyvyšována jako základní předpoklad pro to, aby se člověk naučil bohatnout. Dále je to omezení vlastní chtivosti, přitom je totiž možné pochopit, kolik existuje věcí, které mohou být postrádány. Moudrý člověk je ten, který se spokojí se svým údělem a dává pozor, aby jeho výdaje nepřevýšily jeho příjmy.¹⁷² Takový člověk má být rovněž hospodárný. Za příklad zde Komenský uvádí Ježíše Krista, který, ačkoliv byl všemohoucí a celá příroda byla jeho zdrojem, byl velmi štedrý. Ačkoliv nasytil tisíce lidí, nechal posbírat zbytky jídla. Jednou to bylo mimo jiné v Matoušově evangeliu do sedmi košů¹⁷³, podruhé například v Janově evangeliu do dvanácti.¹⁷⁴ Podle Komenského bylo tímto připomenuto sedm dní v týdnu a dvanáct měsíců v roce,¹⁷⁵ vždyť „*rok má velká ústa.*“¹⁷⁶

Komenský shrnuje, že umění bohatnout je závislé na třech prostředcích. Patří mezi ně modlitba, práce a schopnost spokojit se. Kdo se chce naučit umění bohatnout, musí se modlit k Bohu. I když Bůh dává všem, je třeba se o to zasloužit.¹⁷⁷ Jistotu vidí v příslibu: „*Proste, a bude vám dáno; hledejte, a naleznete; tlučte, a bude vám otevřeno.*“¹⁷⁸ Ačkoliv lidé dostali slib, nemají čekat, že dostanou Boží dary automaticky,

¹⁶⁹ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Obecná porada*, díl 3., s. 129.

¹⁷⁰ *Bible*, s. 651.

¹⁷¹ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Obecná porada*, díl 3., s. 28.

¹⁷² KOMENSKÝ, Jan Amos. *Obecná porada*, díl 2., s. 208.

¹⁷³ *Bible*, s. 1133.

¹⁷⁴ Tamtéž, s. 1209-1210.

¹⁷⁵ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Obecná porada*, díl 3., s. 133.

¹⁷⁶ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Obecná porada*, díl 2., s. 208.

¹⁷⁷ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Obecná porada*, díl 3., s. 34.

¹⁷⁸ *Bible*, s. 1123.

a nic nedělat. Naopak, mají orat zemi, pečovat o zahradu, pást dobytek a podobně. Každý má pilně pracovat na své pozici, aby mohl platit výše zmíněný příslib.¹⁷⁹ Podobně odůvodňují svůj dostatek také bohatí v *Listech do nebe*: „*Od své mladosti, a jsem už starý, jsem neviděl, že by byl opuštěn spravedlivý, nebo že by jeho potomci žebrali o chléb.* (Žl 37, 25)“¹⁸⁰ Nakonec cokoliv hledající a tlukoucí dostane, ať přijímá s vděčností, aby se Bůh nerozhněval a jedinci nebyla vzata dobra, která mají přijít, nebo dokonce dobra, která již obdržel.¹⁸¹ Komenský cituje znovu Písmo, kde je řečeno: „*Každému, kdo má, bude dáno; kdo nemá, tomu bude odňato i to, co má.*“¹⁸²

S uměním bohatnout souvisí i nejistota nebo riziko, což je „*možnost dosažení jiného než předpokládaného výsledku. Riziko podstupuje ekonomický subjekt (...) při každém rozhodování založeném na očekávání (...) budoucího vývoje (jedná se o rozhodování za nejistoty).*“¹⁸³ Vzdálenou zmínku o tomto jevu najdeme v *Labyrintu světa*, kde poutník nejprve popisuje plavbu lodí, následně její ztroskotání a boj každého člena posádky o svůj život. Naprosto nechápe, že po tomto zážitku námořníci znovu nasedají do korábu a plaví se dál. Jeden z jeho průvodců mu vysvětluje, že majetek a zboží jsou dobré věci. Aby je člověk mohl získat, musí riskovat i svůj život. Toto poutník odmítá s tím, že není zvíře, aby riskoval svůj život pro potěšení těla. Přednější je pro něj prospěch a blaho duše.¹⁸⁴ V dalším útěšném spise *O sirobě* najdeme obecné povzdechnutí nad životními nejistotami. Vyjmenovává statky, krásu, zdraví a věrného přítele s tím, že v žádné hodině si člověk nemůže být jist, zdali má stávající věci pod kontrolou.¹⁸⁵

Tento exkurz do Komenského myšlenkového světa nám ukazuje, že práce může být dobrá a chvályhodná, také podvodná, zbytečná, nebo dokonce vykořisťující. Svět lidské práce je velmi složitý a spletitý a je těžké se v něm vyznat. Komenský pravděpodobně sám zápasil s nerozhodností, než si ujasnil, co bude v životě dělat: „*Dva roky se tedy Komenský podle vlastního svědectví toho i onoho chytal, až roku 1608 padlo rozhodnutí, že sirotek Jan půjde na studia na bratrskou školu do Přerova.*“¹⁸⁶ Můžeme

¹⁷⁹ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Obecná porada*, díl 3., s. 34.

¹⁸⁰ *Bible*, s. 534.

¹⁸¹ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Obecná porada*, díl 3., s. 34.

¹⁸² *Bible*, s. 1195.

¹⁸³ FIALOVÁ, Helena a Jan FIALA. *Malý ekonomický slovník*, s. 213.

¹⁸⁴ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Labyrint*, s. 39-40.

¹⁸⁵ KOMENSKÝ, Jan Amos. *O sirobě*, s. 9.

¹⁸⁶ POLIŠENSKÝ, Josef. *Komenský*, s. 28.

se domnívat, že možná i proto ve svém díle nechává práci tolik prostoru. Toto téma pro něj představovalo velkou otázku, na kterou se snažil najít tu nejsprávnější odpověď.

8. O chudobě

Chudoba byla v každé společnosti a kultuře v dobách minulých i těch stávajících jedním z ukazatelů celospolečenského uspořádání. Cesty, jak se s ní vypořádat, patří mezi znaky vyspělé civilizace. Jak nahlíží Komenský na chudé své doby? Co navrhuje, aby se chudým a potřebným dostalo efektivní pomoci? A mohou být jeho přístupy aktuální i dnes?

Komenský neobjasňuje přímo příčiny chudoby ve společnosti, spíše poukazuje na jisté paradigma. Vychází z prvotního zkažení člověka (v ráji), kdy opustil společný pramen a zabýval se jenom svým soukromým zájmem. Dodnes se podle Komenského nenašla jiná příčina nebo jiný příklad pokažení, než je právě úsilí pouze o osobní prospěch.¹⁸⁷ „*Nenamáháme se pro společné dobro, ale každý sám pro sebe. Nezajišťujeme svou budoucnost prostřednictvím celku, abychom byli ve všech ohledech v bezpečí, nýbrž marně hoříme jeden pro to, druhý pro ono, a zapomínáme na věci, které jsou možná více důležité. A tak je vše rozerváno, ba dokonce ve zmatku, a jako odměnu za své sobectví si odnášíme věčné sváry mezi sebou navzájem, sváry ve svém nitru i sváry s Bohem.*“¹⁸⁸ Je možné se domnívat, že touto kritikou toho, že se lidé nestarají o společné dobro a nezajišťují obecnou budoucnost pro lidstvo, myslí Komenský také na nepochybně jeden z důsledků takového chování, jímž je chudoba.

O tom, jak přemýšlel Komenský o chudobě, se nejvíce dozvíme z jeho *Listů do nebe* a spisu *O sirobě*. Společenskou nerovnost si musel velmi dobře uvědomovat, neboť toto téma zevrubně popisuje v *Listech do nebe*, kde nechává promlouvat chudé a dívá se na situaci jejich optikou. Jedni mají, podle nich, přebytek věcí, druzí nedostatek. Jedni si soustavně a nezdravě často užívají rozkoši a druzí umírají na hlad a žízeň. Jedni nemusí pracovat a žijí ze svého majetku, kdežto druzí tvrdě pracují celé dny.¹⁸⁹ Navíc si stěžují, že ačkoliv se jejich poměry značně liší, odvádí méně nebo stejně daní jako bohatí. Také zmiňují, že jejich důstojnost je bohatými pošlapávána. Zatímco oni se chovají k bohatým uctivě a s respektem, bohatí se k nim chovají jako k onucím a podle nich si častokrát váží více svého psa než chudého člověka. Podobně ve spisu *O sirobě* se dočteme, že někteří jsou pohrdáni a tupeni, když jim je odebráno bohatství a zchudnou. Jejich stav bývá

¹⁸⁷ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Obecná porada*, díl 1., s. 115.

¹⁸⁸ Tamtéž, s. 115.

¹⁸⁹ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Listové*, s. 10.

zlehčován a opustí je jejich příbuzní, známí i služebnictvo.¹⁹⁰ Jak již bylo zmíněno dříve, také před soudem jsou chudí vnímáni jinak než bohatí, protože nemají dostatek prostředků, aby mohli korumpovat. Mozaiku nálady chudých můžeme uzavřít jejich postesknutím na fakt, že bohatí se nechtějí ani stávat kmotry dětem chudých rodičů. Chudí tedy nenalézají zastání ani mezi svými souvěrci. Uvědomují si totiž, že by mohli bohatí podpořit opuštěné sirotky v jejich nelehkém osudu.¹⁹¹ Na bohatých je také kritizováno, že nevyužívají svého bohatství k dobru. Otázka chudých zní: Proč alespoň ve svátky neotevrou své spižírny a nepozvou jich pár k sobě, aby z toho mělo užitek více lidí? Také se ptají, proč jim nedají nebo alespoň nepůjčí jejich oblečení, které je prozíráno moly, protože se nepoužívá. Tak by se aspoň jejich oblečení využilo a zároveň se předešlo jeho zničení.¹⁹² Chudí nerozumí, proč existuje taková nerovnost mezi nimi a bohatými.¹⁹³

Odpověď na nařikání chudých je v *Labyrintu* nepřilíš uspokojující. Je zde zmíněna skutečnost, že ačkoliv by královna Fortuna přála každému takové pohodlí, jaké by chtěl, v jejím království je už nastaveno tak, že jedni musí převyšovat druhé. Toto koresponduje s řádem, který je ustanoven ve světě. Zůstává tedy, že Fortuna má svůj hrad a Industria své dílny. Nakonec chlácholí chudé, že je dovoleno, aby si pomáhali z chudoby, jak jen mohou a jsou schopni. Žádost snaživých je také spíše nevyslyšena. Svět není možné zbavit náhody, ale více se budou cenit činy snaživých lidí než skutky lenochů.¹⁹⁴ Situace popsaná výše není nijak lichotivá a můžeme se sami sebe zeptat, jak, nebo jestli vůbec, se liší od dnešních poměrů. Na každý pád, Komenský přichází ve své tvorbě s možným řešením.

Odpověď chudým na jejich nařikání dává Komenský do úst Kristu, který je přesvědčuje, že je pro ně lepší být materiálně chudí, ale mít bohatství v Bohu a raději trpět nouzí, ale ujít nouzi věčné.¹⁹⁵ Dále je ubezpečuje, že je pro ně užitečnější skýva chleba z Božího požehnání než slavné večeře boháčů. Zdravější je pro ně hrstka vody než jejich vína a jiné drahé nápoje. Uzavírá tím, že rozkoše boháčů nepřináší kýžený užitek a omrzí je, protože jsou časté. Ale Kristův stůl, kterým krmí chudé, je vždy sladký a slibuje, že to

¹⁹⁰ KOMENSKÝ, Jan Amos. *O sirobě*, s. 47-48.

¹⁹¹ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Listové*, s. 12.

¹⁹² Tamtéž, s. 11.

¹⁹³ Tamtéž, s. 10.

¹⁹⁴ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Labyrint*, s. 109.

¹⁹⁵ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Listové*, s. 14.

budou sami dosvědčovat.¹⁹⁶ Boháčům vytýká, že nejednají podle Zákona. Zmiňuje pasáže z Písma, podle kterých mají lidé jednat: „*Miluj svého bližního jako sám sebe!*“¹⁹⁷, „(...) *ať každý prokazuje svému bratru milosrdenství a slitování. Neutiskujte vdovu a sirotku, bezdomovce a trpícího, (...)*“¹⁹⁸, mezi praktické rady patří: „*Když budeš sklízet ze svého pole a zapomeneš na poli snop, nevrátíš se pro něj. Bude patřit bezdomovci, sirotku a vdově, aby ti Hospodin, tvůj Bůh, požehnal při každé práci tvých rukou.*“¹⁹⁹ a „*Ochotně mu otvírej svou ruku a poskytni mu dostatečnou půjčku podle toho, kolik ve svém nedostatku potřebuje. Dej si pozor, aby v tvém srdci nevyvstala ničemná myšlenka, že se blíží sedmý rok, rok promíjení dluhů (...) a nedáš mu nic.*“²⁰⁰

V *Obecné poradě* Komenský přístup k chudobě zobecňuje. Nabádá, aby chudší dostávali podporu. Z obecního jmění mají být rozdělovány prostředky těm, kteří nemají příjmy kvůli nemoci nebo jiné příčině, tak, aby nikdo neměl nedostatek.²⁰¹ Mimo to že má člověk sedmý den v týdnu darovat Bohu, má také obětovat desetinu svých statků, protože byly přísně nařízeny desátky. Zbytek statků patří člověku a jeho bližnímu. Ne jednotlivci, ale všem. Nikdo nemá užívat statky jenom sám pro sebe, nýbrž jich má užívat tak, aby z toho měli prospěch a potěšení i ostatní.²⁰² Poutníkovi Ježíš klade na srdce, že mysl má být pozdvižena co nejvýše k Bohu, ale zároveň co nejniž skloněná k bližním.²⁰³

Velice zajímavý názor zaujímá Komenský ve vztahu k daru. Říká, že je lepší dobro dávat než ho dostávat. Soudí tak podle toho, že dávání je znakem hojnosti, přičemž přijímání daru je znakem bídy.²⁰⁴ „*Také větší štědrost se hodí k člověku bohatému než chudému (...)*“²⁰⁵ Nadto dávání je podle něj více se podobající Bohu. Člověk, pokud dává, zůstává svobodný a druhé si zavazuje. Pokud však dostává, zavazuje se k oplácení vděčností, tedy ztrácí svobodu. Dobrodiní je nutné poskytovat všem takovým způsobem, aby to neškodilo dobrodinci. Pokud je obdarováván ostýchavý, Komenský v tomto případě dokonce vybízí toho, který dává, aby ho oklamal. Takto dar přijme, aniž by věděl,

¹⁹⁶ Tamtéž, s. 15.

¹⁹⁷ Bible, s. 1163

¹⁹⁸ Tamtéž, s. 935.

¹⁹⁹ Tamtéž, s. 201.

²⁰⁰ Tamtéž, s. 193.

²⁰¹ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Obecná porada*, díl 3., s. 414.

²⁰² KOMENSKÝ, Jan Amos. *Obecná porada*, díl 2., s. 349.

²⁰³ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Labyrint*, s. 156.

²⁰⁴ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Obecná porada*, díl 2., s. 220-221.

²⁰⁵ Tamtéž, s. 195.

od koho pochází. Dále vybízí, aby lidé darovali i nevděčným.²⁰⁶ Na dobročinnost nemají zanevřít ani po zkušenosti s chudými zlými lidmi. Nad nimi se mají slitovat, už kvůli těm chudým, kteří jsou dobří lidé.²⁰⁷ Toto připomíná rovněž v *Obecné poradě*.²⁰⁸ Nicméně se také dočteme, že někdy je dobročinností, když to, oč je člověk žádán, neposkytne, ale odepře.²⁰⁹ Chudým radí, ať nechtějí být za každou cenu dobročinní, ale ať si uvědomí svůj aktuální stav.²¹⁰

V díle *O sirobě* najdeme také doporučení, jak se zachovat, když někoho ztratíme. Je žádoucí toto zmínit, protože to souvisí se starostí o chudé. Na příkladech z Písma Komenský ukazuje, jak se mají chovat vdovy.²¹¹ Apoštol Pavel zmiňuje, že vdovy by měly pomáhat nešťastným, měly by být pohostinné a měly by být známy dobrými skutky.²¹² Chudá vdova je Kristem chválena za to, že darovala štedřejší dar než boháč, protože dávala ze svého nedostatku.²¹³ Podobně je oceněna vdova ze Sarepty, která upekla poslední kus chleba pro Eliáše²¹⁴, nebo Tabita, která štedře rozdávala almužny a dělala mnoho dobrých skutků.²¹⁵ Na příkladu Judit, která brzo ovdověla a její muž jí zanechal mnoho majetku²¹⁶, Komenský zdůrazňuje, jak je důležité, aby se právě takoví lidé starali o chudé a potřebné.²¹⁷ Rodiče, kteří ztratili své děti, Komenský nabádá, aby k sobě vzali děti od chudých lidí, jestliže mají v dětech zalíbení. Mají se k nim chovat jako k vlastním. Mimo radost, kterou jim tato péče přinese, Komenský slibuje, že budou mít slavnou odplatu u Boha.²¹⁸

Jako závěr této kapitoly uvedme další motiv, mimo již zmíněné, proč by lidé měli být dobročinní. Komenský uvádí velice zajímavou argumentaci, kdy používá symbolu lichvy, kterou jsme se zabývali již dříve. V díle *Listové do nebe* toto pronáší Ježíš Kristus: „Zdaž nevíte, že když chudým mým milým dobře činíte, Otcí mému na lichvu půjčujete, poklad sobě v nebi, kdež mol ani rez nekazí, ani zloději nevykopávají,

²⁰⁶ Tamtéž, s. 220-221.

²⁰⁷ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Listové*, s. 24.

²⁰⁸ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Obecná porada*, díl 3., s. 507.

²⁰⁹ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Obecná porada*, díl 2., s. 221.

²¹⁰ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Listové*, s. 24.

²¹¹ KOMENSKÝ, Jan Amos. *O sirobě*, s. 27-28.

²¹² *Bible*, s. 1320.

²¹³ Tamtéž, s. 1164.

²¹⁴ Tamtéž, s. 343.

²¹⁵ Tamtéž, s. 1237.

²¹⁶ Tamtéž, s. 964.

²¹⁷ KOMENSKÝ, Jan Amos. *O sirobě*, s. 28.

²¹⁸ Tamtéž, s. 32.

*shromažďujete.*²¹⁹ Zde je udělen lichvě pozitivní význam. V podstatě říká, že dobročinnost vůči bližním bude zúročena v nebi. Tam najdou ti, kteří tak jednali za svého pozemského života, opravdový poklad.

Závěrem je možné říci, že mnohé Komenského názory na chudobu a na to, jakým způsobem s ní chtěl bojovat, by se dnešnímu člověku mohly zdát utopické. Nicméně naše civilizace je čím dál bohatší a sociální politika rozvinutější. Tak můžeme jenom doufat, že brzy nastane doba nebo stav lidské společnosti, kdy většina Komenského všenápravných tužeb již nebude nazývána utopickými, ale bude skutečně aplikována v reálném životě.

²¹⁹ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Listové*, s. 24.

9. Ekonomické myšlení v díle a v životě

V předchozích kapitolách jsme si ukázali, jak Komenský definuje ekonomiku. Řekli jsme si, co soudí o vlastnictví a majetku, co radí, aby lidé zbohatli. Nahlédli jsme do jeho názorů o monopolech a lichvě a naposledy jsme se zabývali jeho pohledem na chudobu. Ale jak tyto myšlenky souvisí s jeho životními osudy? Existuje nějaký vztah či souvislost mezi nimi? Lze vidět proměnu myšlení v průběhu jeho života? Prostor pro takové otázky patří této kapitole.

Podíváme-li se na uvedená témata, zjistíme, že motivy chudoby a společenské nerovnosti či nerovnováhy najdeme u jeho raných spisů – v *Listech do nebe*, v *Labyrintu* a v díle *O sirobě*. Vztáhneme-li tato díla na Komenského život, zjistíme, že jedno z nich mírně vybočuje a nesouvisí nezbytně s jeho osobní životní situací. Jsou to *Listy do nebe*. Když toto dílo píše, je mladý a zastává funkci duchovního ve Fulneku. Po roce 1618 tam odchází se svojí ženou.²²⁰ V tomto díle se zabývá spíše chudobou ostatních a sociální nerovností, která existovala kolem něj. Nicméně v *Listech do nebe* se, zaobírá chudobou nejpodrobněji.

Připomeňme si, že po jeho útěku z Fulneku roku 1621, přichází o svou manželku, dvě malé děti a cennou knihovnu. Sedm let se skrývá ve vlastní zemi.²²¹ Po těchto událostech následně píše, mimo jiné, útěšné spisy *Labyrint světa* a *O sirobě*. Poté se v roce 1624 žení podruhé.²²² Podle Pavla Flosse nastalo po jeho útěku z Fulneku nejtěžší období jeho života. Všechny plány a naděje se mu hroutí po tom, co prožil ztrátu svých nejbližších. Roste v něm mnoho konfliktů a krizí duchovní povahy. Také proto píše *Labyrint světa*, kde vede dialog sám se sebou a se svým rozervaným srdcem a hledá řešení krizí nejenom pro sebe, ale i pro celé lidstvo.²²³

Jak jsme již zmínili, Komenský osiřel, a tak není divu, že se v díle *O sirobě* velmi zešíroka zaobírá sirobou, tedy jakýmkoliv osamocněním člověka. V tomto smyslu je Komenského tvorba jakýmsi zrcadlem jeho životních útrap, podobně jako jsme již uvedli o *Labyrintu*.

²²⁰ FLOSS, Pavel. *Jan*, s. 52.

²²¹ Tamtéž, s. 55.

²²² RYČOVSKÝ, Ivan. *Comenius*, s. 27-29.

²²³ FLOSS, Pavel. *Jan*, s. 59.

Pokud do vývoje jeho života vezmeme v úvahu *Obecnou poradu*, uvědomíme si, že zde již veskrze reflektuje snahy minulé, nicméně stále aktuální. Pavel Floss vnímá *Obecnou poradu* jako výzvu světu a výzvu k dialogu, který má hledat společná východiska. Zatímco tento dialog vede Komenský ve 20. letech 16. století sám se sebou, když tvoří svůj *Labyrint*,²²⁴ v *Obecné poradě* přechází již k praktické nápravě věcí lidských a volá po dialogu s ostatními, tedy všemi, kterých se má náprava týkat. Jak míní Jan Kumpěra, v *Obecné poradě* je Komenským vyjádřeno jeho celoživotní úsilí o nápravu člověka i celé společnosti.²²⁵

Ve většině kapitol, které jsou logicky rozčleněny podle ekonomických témat, která jsem u Komenského objevil, se vyskytují myšlenky z jeho prvních děl, o kterých jsme mluvili výše, stejně tak jako z *Obecné porady*. Lze soudit, že většina jeho myšlenek z prvotní tvorby přetrvává až do jeho stáří. Komenský se k nim vrací a dává jim větší účel i logický rámec uspořádání tak, aby v *Obecné poradě* mohly spolu s dalšími poznatky způsobit změny ve společnosti.

²²⁴ FLOSS, Pavel. *Jan*, s. 59.

²²⁵ KUMPĚRA, Jan. *Jan Amos Komenský*, s. 224.

Závěr

V předchozím textu jsme se zabývali možnými souvislostmi Komenského života s jeho dílem. Závěrem zbývá si shrnout, k čemu jsme došli během rozboru a k čemu nám to může být prospěšné.

Při podrobném zkoumání některých částí Komenského díla vyplynuly na povrch zajímavé souvislosti. Nejprve jsem zjistil, že se Komenský zabývá řízením, jakožto činností, která je nezbytná při chodu jakéhokoliv společenství. Komenský představuje velmi logický a systematický model řízení lidských jedinců i řízení sama sebe v čase. Nicméně zůstává velmi lidský a zdůrazňuje vzájemný vztah řízeného a řídicího. Také akcentuje, že všechny činnosti mají směřovat k obecnému dobru všech.

Na otázku, kolik majetku je dobré vlastnit, odpovídá Komenský obšírně, ale velmi logicky. V podstatě říká, že majetek není v žádné míře špatný, pokud jeho vlastnění nevykořisťuje ostatní, pokud se s ním dobře zachází tak, aby byl co nejefektivněji využit, a pokud je vynakládán na jakékoliv dobré účely. Nicméně prvoplánovou honbu za majetkem a strachování se o hmotné věci Komenský odsuzuje. Kritizuje rovněž druhý extrém, který představuje marnivost a rozhazovačnost. Jádro správného nakládání s majetkem tedy tkví v maximalizaci užitku. Co se týče vlastnictví majetku a jeho užívání, je Komenský v jeho myšlenkách vcelku konzistentní a jeho raná tvorba se nijak zvlášť neliší od té pozdější.

O práci a lidském zaměstnání se Komenský rozšiřuje značně pesimisticky v *Labyrintu*. „*Snahy o nápravu společenskou jsou zprvu řešeny únikem do ideální obce. Je tomu tak v Ráji srdce, (...)*“²²⁶ V závěrečné fázi Komenského tvorby, tedy v době, kdy pracuje na *Obecné poradě*, je jeho přístup jiný. Práci, pokud je vykonávána svědomitě, vychvaluje jako prostředek ke spasení. V *Pampaedii* Komenský akcentuje, že se mají lidé stát příčinlivými a mají mít rádi práci.²²⁷ Je zde vidět jistý obrat. Navíc v *Obecné poradě* nenajdeme únik od reality, ale soustřednou snahu učinit realitu lepší.

K mezinárodnímu obchodu se staví Komenský poněkud mírněji než Martin Luther a na rozdíl od něho ho automaticky neodsuzuje. V názoru na monopoly a oligopoly se oba myslitelé v zásadě shodnou a tyto aktivity kritizují a odsuzují. Proti lichvě se Komenský spolu s Lutherem silně vymezují, nicméně se v tomto rozchází

²²⁶ POPELOVÁ, Jiřina. *Jana*, s. 247.

²²⁷ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Obecná porada*, díl 3., s. 28.

s Janem Kalvínem, který vyloženě schvaluje výrobní úvěry a ve spotřebních úvěrech za přiměřeného úroku také nevidí problém.

Mimo to, že si Komenský všímá a odsuzuje korupci, poskytuje také moudré rady, jak zbohatnout. Obecně lze říci, že hlavní radou je jakási dobrovolná střídmost ve spotřebě i nákupu. Zároveň ubezpečuje slovy žalmisty: „*Od své mladosti, a jsem už starý, jsem neviděl, že by byl opuštěn spravedlivý, nebo že by jeho potomci žebrali o chléb.* (Žl 37, 25)“²²⁸ Tedy vlastně říká, že o spravedlivého, který bude hledat správné cesty a bude vděčný za dobra, která dostává, bude vždy postaráno.

Komenský si musel velmi brzo vytvořit názor na poměry chudých a bohatých, jak o tom svědčí obsahy spisů *Listové do nebe*, *Labyrintu a O sirobě*. Zajímavým zjištěním pro bylo, když jsem tyto myšlenky srovnal s myšlenkami objevujícími se v *Obecné poradě*. Došel jsem k závěru, že tyto myšlenky týkající se chudých a chudoby vůbec se nemění napříč jeho díly ani v průběhu času. Komenský si dobře uvědomuje sociální nerovnosti a zároveň se snaží různými způsoby a v různých kontextech nabádat, aby tyto rozdíly byly stírány. Ke konání dobrých skutků motivuje vysvětlením, že budou lidem oplaceny po smrti, až se setkají s Bohem.

Mnohé postřehy jsou všeobecně známé, některé však mohou být překvapující. Zprvce tím, jak jsou Komenského myšlenky seřazeny a formulovány – velmi jednoduše a logicky. Zadruhé nás mohou zaujmout širokou aplikovatelností v řešení problémů i našeho dnešního světa. Jakým způsobem by mohla dobrovolná střídmost zmírnit ekologické zatížení naší planety? Jak by se mohla změnit naše společnost, kdybychom oddlužili jedince, kteří už nemají duševní sílu bojovat se svým osudem? Změnila by se finanční gramotnost občanů a problémy zadlužených domácností, kdyby se řídili prostým heslem: „*Spokoj se s tím, co máš.*“ nebo: „*Výdaje nesmí převyšovat příjmy.*“? Na tyto a mnohé další otázky odpovídá Jan Amos Komenský svými texty, které jsou stále aktuální. Věřím, že je důležité a potřebné si jeho odpovědi znovu připomínat a poučit se. Snad nám pomohou vyznat se lépe v labyrintu světa 21. století.

²²⁸ Bible, s. 534.

Summary

The main objective of this thesis was to find out and sort out John Amos Comenius' economical ideas. I analysed his major works concerning economical and social questions of his time. *Mainly General Consultation on an Improvement of All Things Human, About Poor People, Labyrinth of the World and Paradise of the Heart, and Letters to Heaven.*

At first, I briefly described the books I analysed in terms of their time and place of origin, their significance, and the topic they deal with. In the main part, I stated questions in each chapter concerning Comenius' economical thinking. I asked questions such as What did Comenius mean by the term “*economy*”? What did he think of property or values? What was his opinion about work? Did he approve of monopoly and oligopoly? How did he ruminate on usury? Finally, I asked what his attitude towards poverty and imbalance between rich and poor people was. The last chapter discusses Comenius' life and its connection with his writings.

By the term “*economy*” Comenius means controlling and something we now call “*management*” and “*human resources management*”. His advice on how to control an organization is very logical and systematic. He deals with “*self-management*” as well. Nevertheless, he keeps a human approach. He accents mutual relationship between one who leads and one who is led. According to him, all activities in an organization must aim for the good of all members.

Regarding property, Comenius stresses the balance between the amount of property and its utility. The utility is very important dealing with possession and there appear two extremes. First is the pursuit of wealth and second is lavishness. Those two Comenius does not approve of.

Firstly, Comenius writes about work in rather a pessimistic view in *Labyrinth*. Consequently, when he writes *General Consultation*, he praises work as a way to salvation. People should be taught to be painstaking in relationship to work.

Comenius' point of view on international trade is milder than Martin Luther's who does not agree with that at all. What they endorse is the prohibition of monopoly and oligopoly as well as the ban of usury. On the contrary, loans are found acceptable by Jean Calvin in a particular context.

Valuable advice is given when it comes to questioning how to become rich. The main idea is to adopt voluntary temperance both in consumption and purchasing. Based on Comenius' views, a righteous person who searches for proper ways and who is grateful for the good he receives will always be taken care of.

Opinions among other things about poverty are included in *Letters to Heaven*, *Labyrinth*, and *About Poor People*. Having compared those ideas with issues about poverty in *General Consultation*, my finding is that those ideas remain the same during his lifetime. Comenius realises very well the existence of social imbalances and at the same time, he tries to come up with a solution. His motivation given to people is an explanation that their good deeds will be paid back when they meet God.

Many realisations are widely known. But some can be surprising. Firstly, in the way they are sorted and formulated – very simply and logically. Secondly, we can be interested in how widely they can be applicable in solving problems even in our era. In what way would voluntary temperance moderate the environmental burden of our planet? How would our society change if we eliminated the debt of people who cannot find the mental strength to fight their destiny? Would people's financial knowledge improve if they were led by advice such as: "*Be satisfied with what you have.*" or "*Expenses cannot be higher than income.*"? Those questions and many others are responded by John Amos Comenius in his writings which are still relevant. I believe that it is important to remind ourselves of his answers and be enlightened by them. Perhaps it can help us to find our way from labyrinths of the 21st century.

Seznam pramenů a literatury

Acta Comeniana [online]. [cit. 2020-05-05]. Dostupné z:

<http://komeniologie.flu.cas.cz/cz/acta-comeniana/acta-comeniana>.

Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih) : český ekumenický překlad. 17., (8. opr.) vyd. Přeložil Miloš BÍČ, přeložil Josef Bohumil SOUČEK, přeložil Jindřich MÁNEK. Praha: Česká biblická společnost, 2009, 1387 s., ISBN 978-80-87287-23-1.

BLAŽEK, Jiří. *Základy ekonomie*. V nakl. Doplněk vyd. 2., opr. a dopl. Brno: Doplněk, 2002. Edice učebnic Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, 216 s., ISBN 80-210-2801-7.

ECO, Umberto. *Jak napsat diplomovou práci*. Olomouc: Votobia, 1997. Velká řada (Votobia), 278 s., ISBN 80-7198-173-7.

Ekonomika (Economy). In: *ManagementMania.com* [online]. Wilmington: ManagementMania's Series of Management, c2011-2016, 2018-09-27 [cit. 2020-04-27]. Dostupné z: <https://managementmania.com/cs/ekonomika>.

FIALOVÁ, Helena a Jan FIALA. *Malý ekonomický slovník s výkladem pojmů v češtině a v angličtině*. Praha: A plus, 2006, 294 s., ISBN 80-902514-8-x.

FLOSS, Pavel. *Jan Amos Komenský: od divadla věci k dramatu člověka*. Ostrava: Profil, 1970, 168 s.

HORNYCHOVÁ, Lenka. *Řízení a sebeřízení člověka v dnešní společnosti* [online]. Olomouc, 2010 [cit. 2020-04-06]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/x4o2l2/>. Bakalářská práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Jaromír Novák.

KALVÍN, Jan. *Instituce učení křesťanského náboženství*. Praha: Komenského evangelická fakulta bohoslovecká, 1951, 212 s.

KOLLER, Milan. *Morální aspekty smluv o úvěru a půjčce s ohledem na český kontext* [online]. Olomouc, 2011 [cit. 2020-04-23]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/zelvn1/>. Bakalářská práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Cyrilometodějská teologická fakulta. Vedoucí práce ThLic. Vladimír Filo.

- KOMENSKÝ, Jan Amos a Jiří BENEŠ. *Clamores Eliae: Křiky Eliášovy: (Výbor)*. Praha: Primus, 1992, 53 s., ISBN 80-901091-6-0.
- KOMENSKÝ, Jan Amos. *Labyrint světa a ráj srdce: v jazyce 21. století*. Žandov [Chlumec u Ústí nad Labem]: Poutníková četba, 2010, 168 s., ISBN 978-80-904371-3-5.
- KOMENSKÝ, Jan Amos. *Listové do nebe*. 6. vyd. Ostrava: Profil, 1969, 31 s.
- KOMENSKÝ, Jan Amos. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, díl 1., Praha: Svoboda, 1992, 563 s., ISBN 80-205-0226-2.
- KOMENSKÝ, Jan Amos. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, díl 2., Praha: Svoboda, 1992, 500 s., ISBN 80-205-0227-0.
- KOMENSKÝ, Jan Amos. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*, díl 3., Praha: Svoboda, 1992, 594 s., ISBN 80-205-0228-9.
- KOMENSKÝ, Jan Amos. *O sirobě*. Praha: Palmknihy FREE, 2009. 59 s., ISBN 999-00-000-6600-1.
- KOMENSKÝ, Jan Amos. *Poselství J.A. Komenského současné Evropě*. Brno: Soliton, 2005, 165 s., ISBN 80-239-6048-2.
- KUMPERA, Jan. *Jan Amos Komenský: poutník na rozhraní věků*. Ostrava: Amosium servis, 1992, 378 s., ISBN 80-85498-03-0.
- LOUŽEK, Marek. *Protestantská etika a duch kapitalismu. Politická ekonomie*. 2010, 58(5), 689-704. DOI: 10.18267/j.polek.755. ISSN 2336-8225.
- LUTHER, Martin, POLÍVKOVÁ, Hana a Ondřej MACEK, ed. *Kdybych měl nekonečně světů--: výběr z díla I*. Praha: Lutherova společnost, 2008, 234 s., ISBN 978-80-903632-6-7.
- MOUČEK, M. E. H. N. a Josef POLIŠENSKÝ. *Komenský v Amsterdamu*. Praha: SPN, 1970. Spisy J.A. Komenského a díla o Komenském, 150 s.
- Muzeum Komenského v Přerově* [online]. [cit. 2020-05-05]. Dostupné z: <http://www.prerovmuzeum.cz/>.
- Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského* [online]. [cit. 2020-05-05]. Dostupné z: <https://www.npmk.cz/>.

Oddělení pro komeniologii a intelektuální dějiny raného novověku. In: *Filosofický ústav Akademie věd České republiky* [online]. [cit. 2020-05-05]. Dostupné z: <http://www.flu.cas.cz/cz/pracovnici/vedecke-utvary/75-oddeleni-pro-komeniologii-a-intelektualni-dejiny-raneho-novoveku>.

Pojem chiragra. In: *ABZ slovník cizích slov* [online]. Ostrava: ABZ knihy, c2005-2020 [cit. 2020-04-27]. Dostupné z: <https://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/chiragra>.

Pojem podagra. In: *ABZ slovník cizích slov* [online]. Ostrava: ABZ knihy, c2005-2020 [cit. 2020-04-27]. Dostupné z: <https://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/podagra>.

POLIŠENSKÝ, Josef. *Komenský, muž labyrintů a naděje*. Praha: Academia, 1996, 182 s., ISBN 8020005803.

POPELOVÁ, Jiřina. *Jana Amose Komenského cesta k všenápravě*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958, 459 s.

PRAŽÁK, Josef Miroslav, František NOVOTNÝ a Josef SEDLÁČEK. *Latinsko-český slovník*. Praha: Nákladem České grafické Unie, 1948, 1425 s.

RYČOVSKÝ, Ivan. *Comenius known and unknown: Komenský známý neznámý*. Přeložil Ivan RYČOVSKÝ. Uherský Brod: John Amos Comenius Museum, 2018, 143 s., ISBN 978-80-907125-1-5.

SAMUELSON, Paul Anthony a William D. NORDHAUS. *Ekonomie: 18. vydání*. Přeložil Martin GREGOR. Praha: NS Svoboda, 2007, 776 s. ISBN 978-80-205-0590-3.

SEDLÁČEK, Tomáš. *Ekonomie dobra a zla: po stopách lidského tázání od Gilgameše po finanční krizi*. Praha: 65. pole, 2009, 272 s., ISBN 978-80-903944-3-8.

Studia Comeniana et historica [online]. [cit. 2020-05-05]. Dostupné z: <https://www.mjakub.cz/studia-comeniana-et-historica?idm=43>.

VALACH, Josef. *Investiční rozhodování a dlouhodobé financování*. 2., přeprac. vyd. Praha: Ekopress, 2006, 465 s., ISBN 80-86929-01-9.

VEBER, Jaromír. *Management: základy, moderní manažerské přístupy, výkonnost a prosperita*. 2. aktual. vyd. Praha: Management Press, 2009, 734 s., ISBN 978-80-7261-200-0.